

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra psychologie

**ŠKOLA, RODINA, VOLNÝ ČAS A HODNOTY
PRAŽSKÝCH ŽÁKŮ – ZMĚNY V PRŮBĚHU
DVACETI LET**

Bakalářská práce

Vypracovala: **Aneta Míšková**

Vedoucí práce: **PhDr. Miroslav Rendl, CSc.**

Místo a rok odevzdání: **Praha 2013**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím úplného výčtu citací informačních pramenů uvedených v seznamu, který je součástí této práce.

V Praze dne

.....

Aneta Míšková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Miroslavu Rendlovi, CSc. za morální podporu, povzbuzení, za užitečné a cenné rady, ochotu, pomoc a trpělivé vedení při psaní této práce.

Abstrakt

Práce je zaměřena na srovnání třech souborů pražských žáků z let 1991, 2002 a 2011 v oblastech rodinného zázemí, záměrů týkajících se vzdělávací kariéry, hodnotových preferencí a způsobu trávení volného času. Skládá se ze dvou základních částí: teoretické a empirické.

Teoretická část je rozdělena do tří kapitol. První kapitola se zabývá rodinou společnými činnostmi rodičů a dětí. Dále je zaměřena na podporu a pomoc rodičů s domácí přípravou dětí a na vliv rodiny a rodinných příslušníků na volbu následné vzdělávací dráhy. Druhá a třetí kapitola se věnuje hodnotovým orientacím žáků a jejich volnočasovým aktivitám.

V praktické části se věnuji prezentaci dat získaných dotazníkovým šetřením u žáků osmých tříd základních škol. Tato data srovnávám s údaji získanými v letech 1991 a 2002 u stejně starých žáků na shodných pražských školách. Při srovnávání dat se zaměřuji na několik základních oblastí: na vzdělání a profesi rodičů, na reakce rodičů vzhledem ke školní úspěšnosti dítěte, na volbu střední školy z pohledu žáků a z pohledu rodičů, na hodnotové preference žáků a na volnočasové aktivity žáků.

Abstract

The thesis focuses on comparison of three files of Prague pupils from years 1991, 2002 and 2011 in the areas of family background, plans relating to career, education, value preferences and ways of spending free time. It consists of two parts: theoretical and empirical.

The theoretical part is divided into three chapters. The first chapter deals with the family and common activities of parents and children. It is aimed at the support and assistance of parents with children's homework and the influence of family and family members on the choice of subsequent educational pathways. The second and third chapter is devoted to value orientations of students and their leisure activities.

The practical part is devoted to the presentation of data acquired through questionnaires with pupils of the eighth grade. These data were compared to data obtained in 1991 and 2002 at the same age pupils in the same schools in Prague. When comparing the data the focus is on several key areas: education and profession of parents, parental reaction due to the child's school success, the choice of secondary school from the point of view of students and parents, the value preferences of students and their leisure activities.

Obsah:

ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1. Rodina	8
1.1. Znamky současné rodiny	8
1.2. Společné činnosti rodičů a dětí	9
1.3. Domácí podpora dětí a její vliv na školní socializaci	12
1.4. Rodina a její vliv na kariérové rozhodování dětí	13
2. Hodnotové orientace	16
2.1. Hodnotové orientace žáků základních škol	16
2.1.1. Životní priority dětí	16
2.1.2. Životní aspirace dětí	18
3. Volný čas	19
3.1. Volnočasové aktivity mládeže	20
EMPIRICKÁ ČÁST	26
1. Cíle výzkumu	26
2. Charakteristika výzkumného prostředí	26
3. Charakteristika výzkumného vzorku	27
4. Metoda sběru dat	28
5. Výsledky šetření	29
5.1. Kdo jsou a z jakých rodin pocházejí	29
5.2. Jak se chovají rodiče ve vztahu ke škole	30
5.3. Co budou dělat, až vyjdou ZŠ	31
5.4. Co považují v životě za důležité	37
5.5. Volný čas	40
5.6. Aktivity s rodiči	44
DISKUSE	46
ZÁVĚR	52
LITERATURA	55
PŘÍLOHY	Ошибка! Закладка не определена.

ÚVOD

Tématem předkládané bakalářské práce jsou změny, ke kterým došlo v průběhu dvaceti let u žáků sedmých a osmých tříd základních škol. Prvotní výzkum, provedený Pražskou skupinou školní etnografie v roce 1991 se snažil zmapovat prostředí, ve kterém se žáci pohybovali. Zajímal se o fenomény života ve škole, v rodině a ve volném čase. Žákům byl předložen rozsáhlý dotazník, který vyplňovali v rámci vyučování, během jedné vyučovací hodiny. Stejný dotazník, jen s mírnými úpravami, byl zadán žákům v roce 2011 a tato data slouží jako podklad empirické části.

Zadávaný dotazník je velmi obsáhlý a v rámci bakalářské práce není možné postihnout jeho celý obsah, proto jsem se zaměřila jen na vybrané oblasti. Při volbě těchto oblastí jsem vycházela z publikace „Čeští žáci po deseti letech“, ve které jsou, jak již název vypovídá, zaznamenány změny po deseti letech od prvního zadání dotazníku. Mou snahou je popsat, zdali se rozdíl v jednotlivých oblastech od roku 2002 dále prohlubují, nebo zda dalším změnám už nedochází.

Cílem této práce je postihnout změny v oblasti rodiny, kdy se zaměřuji na dosažené vzdělání rodičů a jejich současné povolání. V souvislosti se vzděláním rodičů se věnuji také volbě vzdělávací dráhy jejich dětí a zajímám se o to, zdali dochází ke vzdělanostní reprodukci. V rámci rodiny zjišťuji také změny v reakcích rodičů na školní úspěch či neúspěch jejich dětí a s tím související pomoc při přípravě do školy. Další oblastí, na kterou je práce zaměřena, jsou hodnotové preference žáků a jejich volnočasové aktivity, přičemž na volný čas se zaměřuji ze dvou hledisek: volný čas trávený žáky samostatně a volný čas trávený s rodiči.

Toto téma jsem si zvolila zejména proto, že sama pracuji v dobrovolné organizaci s dětmi školního věku a doufám, že výsledky výzkumu mi pomohou pochopit některé chování či jednání dětí. Bližší seznámení se s hodnotovými preferencemi dětí a s jejich současnými zájmy mi může pomoci zlepšit přípravu programů na schůzky tak, aby byla pro děti atraktivní a zábavná. S čímž také souvisí i možné zlepšení vzájemné komunikace nejen mezi samotnými dětmi, ale i mezi dětmi a vedoucími.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Rodina

Rodina je pro jedince a jeho vývoj velmi důležitou součástí. Šulová popisuje rodinu jako pro jedince významné prostředí, jelikož v rodině si jedinec vytváří první pevné sociální vazby a emocionálně významné vztahy, které jsou důležité pro jeho další psychosociální vývoj. Rodinné prostředí je významným faktorem, který pomáhá jedinci utvářet si vlastní identitu a důvěru v sebe sama. Jedinec si na základě fungování rodiny osvojuje různé modely chování, přijímá regulační činitele těchto forem chování a seznamuje se s různými druhy sankcí. Důležitým aspektem je také proces identifikace s vlastní pohlavní rolí a seznámení se s identifikačními vzory odpovídající dané roli. V neposlední řadě rodina slouží také k osvojení forem komunikace a to nejen formy verbální, ale zejména také neverbální (Šulová in Výrost, 1998, s. 303).

1.1. Znaky současné rodiny

Soudobá rodina má poněkud odlišný charakter než měla rodina v minulosti. Za několik posledních desítek let došlo k mnoha změnám, rodina se neustále vyvíjí a mění především vzhledem ke společenským a ekonomickým podmínkám. Otázkou, které znaky charakterizují současnou dnešní rodinu, se zabývá v českém prostředí Šulová. Udává celý soubor znaků, avšak pro výzkum, který je představen v druhé části této práce, jsou významné především tyto:

- Nízká stabilita rodiny, kdy podle Národní zprávy o rodině se úroveň rozvodovosti Česká republika řadí mezi státy s nejvyšším podílem manželství zanikajících rozvodem.
- Snižování bezprostředního kontaktu mezi partnery a mezi dětmi a rodiči v důsledku změn celkového životního způsobu, tempa, měřítek hodnot apod.

- Výchovné působení rodičů je vkládáno do rukou různým institucím a je nahrazováno také dalšími socializačními vlivy.
- Nárůst počtu dvoukariérových rodin, jejichž charakteristikou je zplození dítěte, přičemž péče o něj je předána někomu jinému.
- Činnosti dříve charakteristické pro rodinu (mezi něž patří výchova a péče o děti) v dnešní době přebírá společnost jako celek. Vytrácí se tak podstatný aspekt společně vykonávaných činností a posilování soudržnosti rodiny.
- Mezigenerační kontakty jsou zachovávány ve většině rodin jen mezi dvěma generacemi (dětmi a rodiči).
- Dříve typická rodinná koalice (dominantní hostilnější otec a laskavá submisivní matka) je v současné době nahrazována pestřejší škálou možností (Šulová in Výrost, 1998, s. 306).

Výše zmíněné znaky rodiny ukazují, že dochází ke snižování soudržnosti rodiny, přičemž jedním z důvodů mohou být zvyšující se nároky na čas rodičů strávený v pracovním procesu. Výrazným rysem rodiny se naproti tomu stává především zaměřenost na jedince, na sebe sama, hledání smyslu života a zvyšující se důraz na materiální hodnoty.

1.2. Společné činnosti rodičů a dětí

Společné činnosti rodičů a dětí jsou v jednotlivých rodinách odlišné, což je dáno například životním stylem rodiny, společensko-ekonomickým zařazením apod. Společné činnosti jedné rodiny nejsou trvalé, ale postupem času se obměňují s ohledem na to, v jaké fázi života se rodina nachází nebo jaké etapy vývoje dosahuje dítě. Právě takovéto specifika rodinného života se projevují ve volbě obsahu a formy realizace společných činností. (Gillernová, 2009, s. 337)

Gillernová referuje o výzkumu, který proběhl v České republice v letech 2000-2002. Výzkum byl zaměřen na trávení volného času dospívajících (ve věkovém rozmezí

11 až 18 let) a společné činnosti rodičů a dětí. Z výsledků vyplynulo, že společně se s rodiči častěji věnují volnočasovým aktivitám spíše dívky než chlapci. Ukázalo se také, že dívky realizují společné činnosti s matkami i s otci, zatímco chlapci spíše s otci. Významným zjištěním také bylo to, že vyšší vzdělání (ukončené středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání) jednoho z rodičů podporuje intenzivnější realizaci některých zájmových činností. Především jde o sportovní, kulturní a vzdělávací činnosti. „Otcové a matky s vyšším vzděláním mohou svým dětem zřejmě nabídnout více možností pro aktivní trávení volného času, jsou možná lépe informovaní o rozvojových aspektech volnočasových aktivit a v neposlední řadě sami svým způsobem života a trávením volného času poskytují dětem vzor a příklad.“ (Gillernová, 2009, s. 341)

Tab. 1 *Přehled společné realizace volnočasových aktivit rodičů a dětí*

Volnočasové a zájmové aktivity realizované v rodině	Chlapci	Dívky	Celkem
Cestování	54,4%	73,7%	62,8%
Sledování sportovních utkání	46,6%	48,8%	47,6%
Práce doma	37,3%	48,6%	42,2%
Televize, video, počítačové hry	25,7%	43,7%	33,6%
Vycházky do přírody	26,3%	35,4%	30,2%
Pěstování rostlin, péče o zvířata	22,7%	31,7%	26,6%
Povídání si	20,4%	25,8%	22,7%
Kina, divadla, výstavy	17,4%	24,0%	20,3%
Aktivní sport	10,1%	14,6%	12,0%
Péče o staré lidi, práce s dětmi	10,3%	13,8%	11,8%

Zdroj: Gillernová, 2009.

Výše uvedená tabulka ukazuje přehled deseti nejčastěji vykonávaných volnočasových aktivit, které děti realizují ve své rodině, přičemž údaje v tabulce

uvádějí relativní četnosti. Z výzkumu jasně vyplynulo, že nejoblíbenější činností, kterou děti s rodiči provádějí, je cestování, společně se jí věnuje 54% chlapců a 74% dívek. Na druhém místě je sledování sportovních utkání, což je spíše pasivnější forma realizace aktivit, ale uvádí jí téměř 50% respondentů, respektive 47% chlapců a 49% dívek. Třetí místo zaujaly pracovní aktivity realizované ve volném čase, kdy 37% chlapců a 49% dívek odpovědělo, že doma svým rodičům pomáhá.

Je důležité si uvědomit, že výsledky se vztahují k rozsáhlému věkovému pásmu v rozmezí sedmi let. Pokud bychom měli výsledky pro jednotlivá věková období, je pravděpodobné, že by byly odlišné. Například ve vztahu k domácím pracím můžeme předpokládat, že mladší děti je mohou mít v rodině povinné, zatímco starší děti nikoliv. Jiným příkladem může být cestování, kdy mladší děti nemají jinou možnost nežli cestovat s rodiči (především se to týká dovolené), kdežto starší děti už mají v této oblasti větší volnost.

Další aktivity, které děti zmiňovaly, ale které neuvádíme v tabulce, jsou: ruční práce, poslech hudby, výtvarné aktivity a fotografování, technické zájmy a programování, odpočinek, hra na hudební nástroj, studium jazyků a odborné literatury, diskotéky či různé jiné zábavy a četba knihy. Tyto zmíněné činnosti nebyly tak časté jako aktivity uvedené v tabulce, celkové zastoupení bylo vždy pod 10%. Nejméně zastoupena, a to v pouhém 1%, byla četba knih. Naopak ruční práce byly zmiňovány u téměř 10% dotazovaných, přičemž oblíbenost této aktivity zmiňovaly především dívky, které ji uváděly v 18%, kdežto chlapci v pouhých 2%. Jak již bylo zmíněno, a můžeme to vidět i v tabulce, volnočasovým aktivitám s rodiči se ve větší míře věnují dívky oproti chlapcům a to nejen celkově, ale ve většině jednotlivých aktivit. Jedinou aktivitou, kterou se svými rodiči realizují častěji chlapci než dívky je programování a další technické zájmy.

Jiný rozsáhlý výzkum byl proveden v letech 2010-2011. Bocan, Maříková a Spálenský provedli šetření, které bylo zaměřeno především na hodnotové orientace dětí a mládeže ve věku 6-15 let. Samotný výzkum byl rozdělen do pěti tematických okruhů: 1. rodina, 2. škola, 3. volný čas, 4. média a 5. hodnoty a životní postoje dětí. Oblast volného času byla dále rozdělena do dvou kategorií – volný čas trávený individuálně, s rodiči nebo kamarády a volný čas trávený organizovaně v institucích.

Při analýze informací týkajících se trávení volného času s rodinou bylo zjištěno, že čím starší jsou děti, tím méně volného času s rodinou tráví. Děti ve věku 15 let uváděly jako nejčastější aktivitu společné jídlo a to v 73%, za níž následovalo sledování televize, které uvedlo přibližně 60% a dále povídání u 56% dětí. Naopak společné učení s rodiči nebylo příliš časté, zmínilo ho pouhých 24% dětí a společné hry dokonce jen 10% dětí. Výzkum také prokázal spojitost mezi trávením volného času dětí s rodiči, vzdělanostní úrovní rodičů a socioekonomickým statutem rodiny. Výsledky ukazují, že vzdělanější rodiče se společně s dětmi častěji stravují, povídají si, hrají společenské hry, a naopak rodiče s nižším vzděláním se s dětmi častěji dívají na televizi, přičemž tento rozdíl byl znatelný především u mladších dětí (ve věku 6-9 let). U starších dětí se vliv socioekonomického postavení rodiny na provozování uvedených činností tak úplně neprojevil. Pouze děti z rodin lépe situovaných se s rodiči častěji společně učí a povídají si.

Oba uvedené výzkumy přináší významná zjištění, která se týkají trávení volného času dětí s rodiči. Výzkumy nelze úplně srovnávat, jelikož byly prováděny na populaci odlišného věku, zahrnovaly jiné kategorie volnočasových aktivit a otázky (cíle), které si výzkumy vytyčily, byly také odlišné. Oba výzkumy nicméně potvrzují významný vztah mezi trávením volného času dětí s rodiči, vzdělanostní úrovní rodičů a socioekonomickým statutem rodiny.

1.3. Domácí podpora dětí a její vliv na školní socializaci

„Vliv domácích podmínek na úspěšnost dětí ve škole je obrovský. Může jít o vliv nepřímý, kdy rodiče působí jako vzor, nebo přímý, kdy vstupují jako čtenáři, posluchači, pomocníci s domácími úkoly. Činnosti rodičů vztahující se k učení a ke škole však mají vždy silný vliv na dlouhodobou školní úspěšnost dětí.“ (Ziegler in Štech, 2004, s. 374)

Podpora a pomoc rodičů s domácí přípravou dětí do školy představuje jednu z forem angažovanosti rodičů vůči škole. Rodiče chápou tuto podporu jako významnou, a to bez ohledu na jejich vzdělání a sociální pozici. Ve Švýcarsku byl proveden

výzkumvztahující se k tomuto tématu. Kellerhals a Montandonová zjistili, že 92% respondentů svému dítěti pomáhá s domácí přípravou do školy. V průměru rodiče pomáhali svým dětem 2,5 hodiny týdně a jednalo se především o kontrolu úkolů, procvičování či přezkušování dítěte apod. Z toho 22% respondentů uvedlo, že se dítěti věnují více než čtyři hodiny týdně, což znamená, že v pomoci s domácí přípravou dítěte jsou velmi důslední. (Štech, 2004, s. 382)

„I z dalších výzkumů (v USA mj. Kelleghan, et al. 1993) vyplývá konstatování, že většina rodičů souhlasí s tím, že školní práci dítěte je třeba doma podporovat, a to také s větší či menší intenzitou dělají. Právě Kelleghan ovšem zdůrazňuje, že vůle a ochota rodičů závisí na tom, zda pro to sami mají dostatečné nástroje (dovednosti).“ (Štech, 2004, s. 383)

Z českého prostředí poskytl zajímavá data především srovnávací výzkum z let 1991 a 2002 (Rendl, Škaloudová), kdy byl zadán dotazník žákům předposledního ročníku ZŠ. Jedna skupina otázek se zaměřila na míru tlaku rodičů na školní přípravu. Během deseti let došlo k patrným změnám. Zatímco v roce 1991 odpovědělo na otázku, jak často se rodiče dívají na domácí úkoly jen 9% „skoro nikdy“, v roce 2002 se tato odpověď vyskytovala u 28% žáků. Naopak odpověď „prakticky denně“ výrazně poklesla z 26% (1991) na 3% (2002). Zároveň se také navýšil počet rodičů, kteří svým dětem nepomáhají s domácími úkoly ani s přípravou do školy, a to z původních 25% na 40%.

Štech v kontextu této situace, tedy na úrovni domácí přípravy do školy, vyslovuje hypotézu, že „pokles původně vysoké angažovanosti rodičů je podmíněn spíše obtížným porozuměním situaci dítěte ve škole, absencí „nástrojů“ rodičů kontrolovat a ovlivnit to, do čeho vidí jen zprostředkovaně.“ (Štech, 2004, s. 387)

1.4. Rodina a její vliv na kariérové rozhodování dětí

„Kariérové rozhodování na konci základní školy představuje závažnou životní etapu, neboť žáky významným způsobem směřuje, ovlivňuje jejich blízkou i vzdálenější

profesní perspektivu a řadí se tak mezi nejdůležitější kroky v lidském životě.“ (Hlad'ο, 2010, s. 66)

Vlivem rodiny na kariérové rozhodování se zabývalo mnoho autorů a bylo provedeno neméně výzkumů na toto téma a to jak v zahraničí, tak v České republice. V českém prostředí publikoval významné dílo Petr Hlad'ο, který se ve své dizertační práci zaměřil na rodinu jako faktor ovlivňující volbu střední školy. V přehledové studii *„Vliv sociálního okolí na kariérové rozhodování žáků při přechodu do vyššího sekundárního vzdělávání“* (Hlad'ο, 2010) vedle sebe postavil závěry jak z českých tak zahraničních výzkumů, které byly zaměřeny na to, do jaké míry a jakým způsobem je kariérové rozhodování formováno působením rodičů, rodiny a dalšího sociálního okolí. Z výzkumů vyplývá, že rodiče a rodina celkově jsou pro děti rozhodující se o své budoucí kariéře jedním z nejdůležitějších faktorů, které působí na jejich rozhodování.

Největší vliv na rozhodování dětí mají stále rady a doporučení rodičů (78 %), což vyplývá z výzkumu Národního ústavu odborného vzdělávání, provedeném v roce 2003. Trhlíková, Vojtěch a Úlovcová (2008) zjišťovali skrze rozhovory s absolventy středních škol, co je ovlivnilo při výběru střední školy. Nejčastěji se objevovala odpověď, že absolventi měli o výběru střední školy sami jasnou představu. Celkově tak odpovědělo 41 % z nich. Druhým nejdůležitějším činitelem, který ovlivnil rozhodnutí o střední škole, byl vliv rodičů, a to u necelých 40 % (Hlad'ο, 2010, s. 68).

Další významné zjištění, které Hlad'ο ve své přehledové studii předkládá, vychází z výzkumu Andersona, který byl proveden ve Skotsku roku 2003. „Podle Andersona (2004) jsou rodiče nejenom nejčastěji vyhledávanými poradci žáků, ale jsou rovněž považováni za nejefektivnější zdroj rad a informací. Z rozsáhlého (n = 5 088) výzkumu Andersona plyne, že užitečnou radu při rozhodování od rodičů získalo 86 %, kdežto od výchovného poradce pouze 66 %, od kamarádů 50 % a od učitelů 49 % dotázaných žáků.“ (Hlad'ο, 2010, s. 69)

Ze zmíněných údajů vyplývá, že rodinné prostředí a především samotní rodiče jsou pro žáky velmi významným faktorem. Děti se na ně obracejí, pokud potřebují rady a

informace ohledně výběru dalšího stupně vzdělání a v mnohých případech při volbě další vzdělávací dráhy berou tyto informace v úvahu. Ale rodiče nejsou jediní, kteří mají při rozhodování na žáky vliv. Zvláštní roli zaujímají také sourozenci, především starší sourozenci, kteří mohou být pro dítě zdrojem výzvy a konkurence, nebo naopak důležitým zdrojem informací, pokud se mladší sourozenec hodlá vydat ve šlépějích staršího.

V roce 2010 provedla v českém prostředí výzkum Miroslava Štubňová, která se zaměřila jednak na vliv rodiny při volbě vyššího stupně vzdělání a zároveň také na volbu konkrétních škol, respektive volbu stupně vzdělání a studijního oboru. V dotazníku, který žáci obdrželi, bylo jednou z otázek zhodnotit vliv konkrétních osob při rozhodování a výběru konkrétní školy. V nabídce byly možnosti: já sám/sama, rodiče, sourozenci, kamarádi, učitelé, výchovný poradce, pedagogicko-psychologická poradna a někdo jiný. Žáci měli k dispozici sedmibodovou škálu (1=žádný vliv a 7= velký vliv), na které měli jednotlivé osoby hodnotit. Při zpracovávání dotazníků byla škála pro lepší orientaci převedena na tří-bodovou (1 – 2 = žádný vliv, 3 – 5 = střední vliv, 6 – 7 = velký vliv). Výsledky ukazují, že nejdůležitější je pro ně svůj vlastní názor, 70% žáků přiřadilo ke své osobě největší vliv. Na místě druhém se umístili rodiče, kdy necelých 50% žáků přiřadilo rodičům střední vliv, a jen 25% žáků vliv velký. Prostřednictvím dotazníku se také zjišťovalo, jaký druh středního vzdělání si žáci volí. Bylo zjištěno, že žáci mají výrazně největší zájem o studijní obory s maturitou, tuto možnost volilo 68% dětí, zatímco učební obory bez maturity a gymnázia byla srovnatelná. Na gymnázium se hlásilo 14% žáků a na učební obory 16%.

Z výše uvedených výzkumů vyplývá, že pro žáky rozhodující se o výběru střední školy jsou důležité především dva činitele. Nejdůležitější je jejich vlastní představa. Vlastní názor uvádí většina žáků jako nejvýznamnější faktor při výběru následného studia. Druhým nejdůležitějším činitelem, který žáci uvádějí, jsou poté rady rodičů. Dalšími faktory, na které žáci při svém rozhodování berou ohled, jsou rady kamarádů, učitelů, spolužáků nebo sourozenců. Ačkoliv i tyto rady jsou pro žáky důležité, nemají pro ně takový vliv jako první dva uvedené zdroje.

2. Hodnotové orientace

Pojmem hodnotová orientace se většinou myslí soustava hodnot, která má své hierarchické uspořádání. Hierarchie hodnot znamená, že ne všechny hodnoty mají stejný význam, ale některé jsou z pohledu jedince či skupiny významnější než jiné. Toto pořadí se utváří v průběhu života a je závislé na zkušenostech jedince. Hodnotová orientace není neměnná, ale v závislosti na důležitých či extrémních životních událostech může dojít k podstatným změnám.

„Smyslem hodnotové orientace je porozumět hodnotové povaze skutečnosti způsobem, který člověku umožní rozhodnout se o svém subjektivním vztahu k ní. V tom, kterými svými stránkami je pro něho přijatelná a kterými nikoliv, a zda vůbec se s ní jako s celkem dokáže identifikovat.“ (Dorotíková, 1998, s. 75) Jinými slovy hodnotová orientace je aspekt skutečnosti, který člověk preferuje, respektuje a považuje za významné oproti skutečnostem, které odmítá a distancuje se od nich.

2.1. Hodnotové orientace žáků základních škol

Hodnotovými orientacemi v České republice se zabýval již dříve zmíněný výzkum „*Hodnotové orientace dětí ve věku 6-15 let*“ (Bocan, Maříková, Spálenský, 2011). Sledování hodnot bylo zaměřeno do několika oblastí, např. vzory a idoly, tolerance či pocity štěstí. Avšak pro výzkum, který je prezentován v druhé části této práce, jsou důležité především oblasti životních priorit a životních aspirací dětí.

2.1.1. Životní priority dětí

V části zabývající se životními prioritami byla respondentům položena otázka: „*Řekni mi, prosím, zdali následující věci považuješ za důležité?*“, ke které měli

přiradit odpověď na škále od „rozhodně ano“ po „rozhodně ne“. Výsledky zobrazuje následující tabulka.

Tab. 2 *Přehled životních priorit dětí ve věku 6-15 let*

Životní priority	Věk		
	6-9 let	10-12 let	13-15 let
Dobří přátelé	66%	73%	74%
Šťastná rodina	67%	66%	66%
Hodně peněz	43%	41%	48%
Poznávat svět	-	40%	46%
Dobře se učit	63%	55%	41%
Chovat se slušně	55%	46%	35%
Být hezký/á	40%	36%	34%
Pomáhat druhým lidem	51%	43%	33%
Nosit značkové oblečení	-	24%	31%
Chránit přírodu	45%	40%	29%

Zdroj: *Bocan, Maříková, Spálenský, 2011.*

Můžeme vidět, že životní preference se s narůstajícím věkem mění. Ačkoli první dvě priority (dobří přátelé a šťastná rodina) zůstávají stejné, prioritou ostatních položek, které byly důležité ve věku devíti let, převážně klesá. Pokles je patrný především u položky „dobře se učit“, která klesá z původních 63% na 41%. A dále je zaznamenán pokles v položkách „chovat se slušně“ a „pomáhat druhým lidem“. Z tabulky je také zřejmé, že se vzrůstajícím věkem poněkud stoupá důležitost přátel. Respondenti ve věku 13-15 let uvádějí důležitost dobrých přátel v 74%.

Analýza získaných dat také ukázala, že „pro děti z rodin, kde má alespoň jeden z rodičů vysokoškolské vzdělání, je důležitější než pro ostatní „být dobrý ve sportu“, „dobře se učit ve škole“, „chovat se slušně“, „pomáhat druhým“ a „cestovat/poznávat

svět“. Naopak pro děti rodičů se základním vzděláním je důležité především „mít hodně peněz“.“ (Bocan, Maříková, Spálenský, 2011, s. 122)

2.1.2. Životní aspirace dětí

Druhá část výzkumu vztahující se k hodnotovým orientacím žáků se týkala jejich životních aspirací. Do tohoto úseku byli zahrnuti pouze respondenti starší 10 let, kteří byli dotázáni, čeho by v životě chtěli dosáhnout.

Tab. 3 *Přehled životních aspirací dětí ve věku 10-15 let*

Životní aspirace	Odpovědi dle věku		Společné odpovědi
	10-12 let	13-15 let	10-15 let
Vzdělání	20%	31%	22,6%
Povolání, profese	22%	16%	18,2%
Dobrá práce, uznání	8%	13%	12,5%
Úspěch ve sportu	13%	9%	10,8%
Peníze a sláva	10%	9%	10,4%
Rodina	2%	3%	4,9%
Cestování cizina	2%	3%	3,2%
Jiné	8%	8%	7,5%

Zdroj: Bocan, Maříková, Spálenský, 2011.

Respondenti mohli na otázku, čeho by chtěli v životě dosáhnout, uvádět více odpovědí. Pokud se tedy zaměříme na část tabulky, která uvádí společné odpovědi všech věkových kategorií, kde jsou brány v potaz všechny odpovědi, je možné vidět, že nejčastější cíl respondentů je zaměřen na oblast vzdělávání. Téměř čtvrtina z dotazovaných uvedla, že by chtěli dostudovat současnou školu, udělat maturitu,

vystudovat VŠ, nebo jen obecně uváděli, že by se chtěli dobře učit. Druhá nejzmiňovanější aspirace byla spojena s konkrétním povoláním, které by chtěly děti v budoucnu zastávat. „Mezi povolání, která byla dětmi zmiňována nejčastěji, patří: lékař/ka a učitel/ka, dále zvěrolékař/ka (včetně práce se zvířaty), zpěvák/čka, modelka, pilot/letec, automechanik a kadeřnice. S touto aspirací souvisí i následující položka, kdy děti uváděly, že by chtěly v budoucnu vykonávat zajímavou práci a uplatnit se v životě. Získat uznání, vybudovat si kariéru nebo dělat práci, která by je bavila, uvádělo téměř 13% respondentů. Na dalších dvou místech se téměř se shodnou frekvencí (okolo 10%) vyskytovaly aspirace úspěch ve sportu a být v budoucnu bohatý či slavný. Zbylé aspirace nejsou již tak časté.

Druhá polovina tabulky představuje životní aspirace dětí s ohledem na věk. V souvislosti s výskytem odpovědí můžeme konstatovat, že „starší respondenti z věkové kategorie 13–15 let mají o své budoucnosti konkrétnější, jasnější a reálnější představy než respondenti mladší (mimo jiné méně zastoupené odpovědi „nevím“). V daleko větší míře je pro ně důležitější vzdělání (pravděpodobně zejména s ohledem na blížící se přechod na střední školu), mít v budoucnu dobrou práci a získat uznání. Mladší děti ve věku 10–12 let naopak více preferují úspěchy ve sportu a častěji mají své aspirace spojeny s výkonem konkrétní profese nebo povolání.“ (Bocan, Maříková, Spálenský, 2011, s. 146)

3. Volný čas

Fenomén volného času nebyl v naší společnosti přítomný vždy. Pozornost začal vzbuzovat především v druhé polovině 20. století, jelikož se začaly objevovat podmínky pro jeho rozšiřování. Mezi tyto podmínky patří: zkrácení pracovní doby dospělých, postupné zavádění pětidenní pracovní doby a školního týdne, rostoucí počet žáků středních i vysokých škol a jejich účast na aktivitách volného času.

Volný čas má ve světě dětí a mládeže své jedinečné místo, jelikož zde může docházet k rozvoji talentu mladého jedince či k naplnění jeho potřeb a zájmů. Na druhé straně volný čas poskytuje také prostor pro rozvoj negativních sociálních rysů, rozvoj

společenské patologie. Volný čas se tak stává pro mladého jedince jakousi výzvou, místem hledání své identity. Ovšem „to jak tráví člověk svůj volný čas, není pouze záležitostí jeho vůle, individuálního výběru ani uvědomovacího působení společnosti. Zde hraje roli celá škála determinujících faktorů, které působí jak přímo, tak zprostředkovaně. Rodinná situace, materiální možnosti, vybavení rodiny, společenská zařízení, jež jsou k dispozici, i možnosti, jež poskytuje příroda. Významnou roli hraje vzdělání, formující určité zájmy a životní návyky člověka.“(Filipcová, 1996, s. 20)

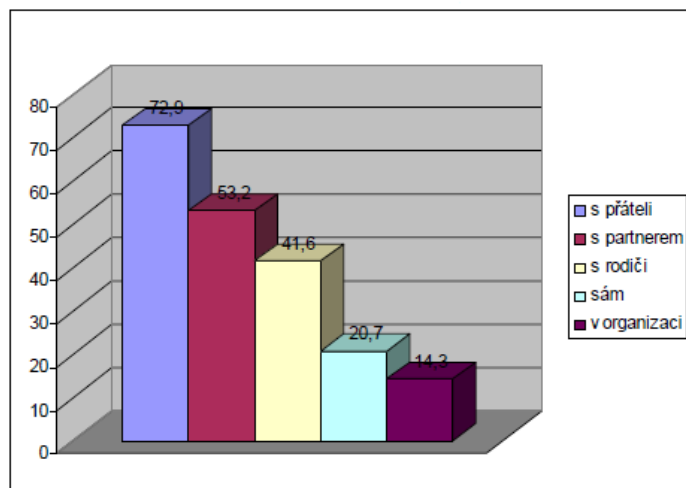
3.1. Volnočasové aktivity mládeže

„V oblasti mimoškolního života dětí došlo v posledních letech k rychlému rozvoji. Kromě masivního nástupu informačních technologií nastaly změny v institucionálním zabezpečení volného času, v postupné komercializaci kultury i sportu. Volný čas ovšem zůstává nadále specifickou, jedinečnou a nenahraditelnou součástí každodenního života dětí i dospělých.“ (Vodáková, 2011, s. 24)

V posledních letech výrazně vzrostl zájem o volný čas. Probíhají různá šetření a výzkumy orientované na volnočasové aktivity dětí a mládeže. Národní institut dětí a mládeže (dále jen NIDM) provedl výzkum zabývající se aktuálními problémy mladé generace. Hlavními řešiteli tohoto výzkumu byli Štursová a Bocan, kteří se v rámci svého výzkumu zabývali také otázkou volného času. V roce 2006 formou dotazníkového šetření kontaktovali tazatelskou síť všech čtrnácti krajů České republiky, přičemž se zaměřili na mladé lidi ve věku 15-26 let. Výzkumníci se zabývali především otázkami, jak mládež tráví volný čas a s kým ho tráví. Bylo zjištěno, že nejčastěji tráví mladí lidé volný čas s přáteli. Téměř tři čtvrtiny (72,9%) respondentů uvedly, že s přáteli tráví volný čas často či velmi často. Jen 20,8% tak činí občas a pouze necelých 6 % tráví čas s přáteli málokdy nebo nikdy. Na druhém místě za přáteli se ocitl partner. Více jak polovina (54,2%) dotázaných uvedla, že s partnerem tráví čas velmi často nebo alespoň často. Ovšem na druhé straně asi čtvrtina respondentů uvedla, že s partnerem netráví čas nikdy. Autoři tuto skupinu

považují za svobodné, za ty, kteří jsou bez partnera. Na otázku, jak často tráví mladí lidé čas s rodiči, zvolila většina dotázaných (54,2%) odpověď občas či málokdy, přičemž se také ukázalo, že starší z respondentů tráví s rodiči méně času než mladší. Na dalších místech se poté umísťovaly možnosti „sám“ a „v organizaci“, které však byly zastoupeny jen v minimální míře, jak ukazuje i níže uvedený graf.

Graf 1. S kým tráví mládež volný čas (odpovědi často + velmi často)

Zdroj: Štursová, Bocan, 2006. Údaje v % za ČR, 15-26 let.

Bocan a Štursová se také zabývali otázkou „Jak tráví mládež svůj volný čas?“. Respondentům byly předloženy různé druhy volnočasových aktivit, ke kterým měli přiřazovat jednu z možností, jak často se aktivitou zabývají (od možnosti „každý den“, přes „méně než 1x týdně“ po „vůbec ne“). Ukázalo se, že nejčastější aktivitou, kterou mladí jedinci volí a která je jim nejbližší, je poslech hudby. 70% respondentů ji poslouchá každý den a 22% respondentů alespoň jedenkrát týdně. Po hudbě následuje nejčastěji sledování TV či videa, kdy každý den se na ni dívá prakticky 41% mladých lidí. Velká část (37,1%) také každý den pracuje s počítačem - internetem, hrám a programování se věnují především chlapci. Každý den tuto činnost provádí téměř polovina (49%) dotázaných chlapců a jen 28,5% děvčat. Ostatní aktivity nejsou již tak časté v tom smyslu, že se jimi mladí nezabývají každý den. Ale v míře „alespoň jedenkrát týdně“ je významnou aktivitou četba knih, novin a časopisů, kterou se zabývá 73% dotázaných, přičemž více čtou dívky (78% z dotázaných dívek uvedlo možnosti každý den a alespoň jednou týdně) oproti

chlapcům (65,7%). Často byl také uváděn pasivní odpočinek, kterému se denně či alespoň jednou týdně věnuje 61,5% dotázaných, za kterým následovalo studium a příprava do školy. Denně či alespoň jednou týdně se této činnosti věnuje 60,5% dotázaných. Výzkumníci se také podrobněji zaměřili na aktivity spojené se sportem a zjistili, že denně sport provozuje 15,9% respondentů, alespoň jednou týdně pak 33,3% dotázaných. Častěji sportují mladší respondenti- každý den se sportu věnuje 22,4% patnácti až osmnáctiletých, ale jen 9,2% triadvacet až šestadvacetiletých. Více se sportu věnují chlapci než dívky - méně než jedenkrát měsíčně či vůbec se sportu nevěnuje 26,5% chlapců a až 35,9% dívek. Přes 17% dotázaných uvedlo aktivní sport jako aktivitu, která je jim nejbližší.“ (Štursová, 2006, s. 14) Celkový přehled všech uváděných aktivit i jejich četností ukazuje níže uvedená tabulka.

Tab. 4 *Frekvence aktivit mladých lidí ve volném čase*

Aktivita	Každý den	Alespoň 1x týdně	Méně než 1x týdně	Méně než 1x měsíčně	Vůbec ne
Poslech hudby	70,6	22	5,1	1,8	0,5
Četba knih, novin, časopisů	29,2	43,8	14,9	8,2	4,0
Pasivní odpočinek	24,6	36,9	21,2	11,1	6,1
Schůzka s partnerem	29,6	30,8	8,0	6,9	24,6
PC – internet, hry	37,1	34,2	13,0	7,8	7,9
Turistika, výlety do přírody	3,9	22,7	36,5	28,8	8,1
Návštěva kaváren, restaurací, čajoven	7,5	39,2	28,9	19,4	5,1
Péče o zevnějšek	7,2	24,8	20,5	22,8	24,7
Aktivní sport	15,9	33,3	18,9	14,9	17,1
Sledování TV, DVD	41,4	36,4	14,5	6,8	0,9
Studium, příprava na školu	28,9	31,6	12,7	10,1	16,7

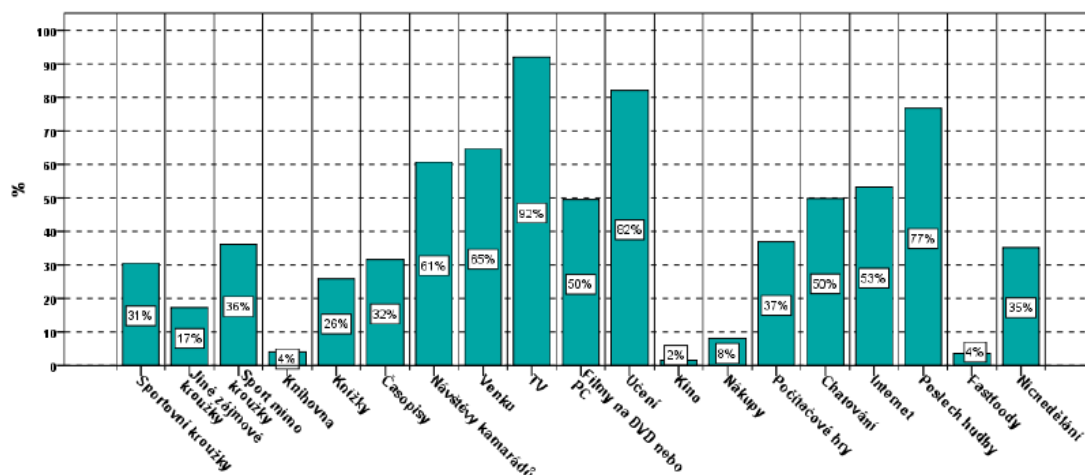
Zdroj: Štursová, Bocan, 2006. Údaje v % za ČR, 15-26 let.

Otázkou volného času se také zabýval jiný, již několikrát zmiňovaný výzkum NIDM „Hodnotové orientace dětí ve věku 6-15 let“, probíhající v roce 2011. V rámci tohoto šetření byl volný čas rozdělen do dvou oblastí, a to na aktivity vykonávané ve všední dny a víkendové aktivity. Získané hodnoty byly poté porovnávány v rámci různých proměnných jako jsou: věk respondenta, vzdělání rodičů, socioekonomický status rodiny a v některých případech také velikost místa bydliště. V souvislosti s naším výzkumem v druhé části textu zde budeme zmiňovat pouze odpovědi respondentů, kteří se nacházeli ve věkové kategorii 13-15 let.

Bylo zjištěno, že děti ve věku 13-15 let každý den alespoň chvíli sledují televizi, a to celých 72% dotázaných. Pokud přičteme i odpovědi „několikrát týdně“ zjistíme, že se jich na televizi dívá 92%. V tomto věku je také významné učení a příprava do školy, kterým se velmi často (tedy každý den nebo 2x až 3x týdně) věnuje 82% dětí. Vysoký výskyt také zaznamenala odpověď poslech hudby (77%). Významnou a důležitou činností je pro děti čas strávený s kamarády. V porovnání s ostatními věkovými skupinami se ukázalo, že s rostoucím věkem stoupá doba trávená s kamarády. Děti ve věkové kategorii 13-15 let uváděly v celých 27%, že své kamarády navštěvují denně, a společně s odpovědí několikrát týdně dochází k nárůstu na 61%. Venku tráví každý všední den čas s kamarády 28% dětí, několikrát týdně je to 65% dětí a alespoň jednou týdně se s kamarády stýká takřka 90%.

Výzkumníci také zjišťovali vztah mezi vzděláním rodičů a volnočasovými aktivitami dětí. Ukázalo se, že „dětí rodičů s vyšším vzděláním navštěvují častěji sportovní i jiné zájmové kroužky a oddíly a jsou také častěji na internetu. Děti rodičů s nižším vzděláním pro změnu častěji s kamarády nakupují a navštěvují se. I v případě starších dětí návštěvnost kin a knihoven souvisí se vzděláním rodičů. Čím vyšší mají vzdělání, tím spíše jejich děti chodí do kina a knihoven.“ (Bocan, Maříková, Spálenský, 2011, s. 73-74)

Graf 2. Trávení volného času dětí ve všední den (odpovědi téměř každý den a 2x–3x týdně)

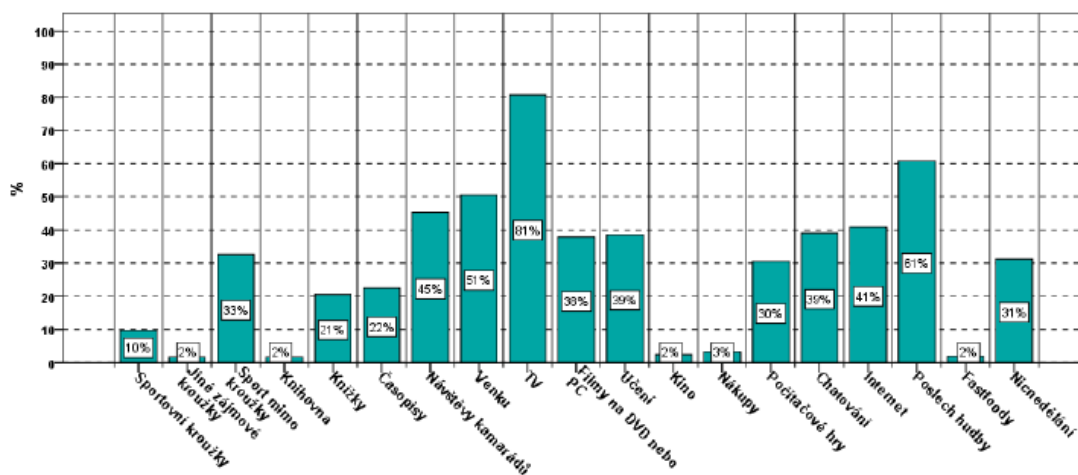

Zdroj: Bocan, Maříková, Spálenský, 2011. Věk 13-15 let.

Skladba dne o víkendu je odlišná ode dne všedního. Děti v první řadě nemají školu a také většina rodičů není o víkendu v zaměstnání, tudíž mohou výrazně více času trávit se svými dětmi. Je tedy pravděpodobné, že řada dětí tráví o víkendu čas s rodiči, na chatách a chalupách, návštěvách prarodičů, jiných příbuzných či známých, nebo na samostatných výletech. Při takovýchto rodinných aktivitách většinou nemají děti prostor k tomu, aby seděly u počítače nebo se věnovaly například nákupům atd. Z grafu uvedeného níže tedy vyplývá, co dělají nejčastěji, zůstávají-li rodiny doma.

Ukázalo se, že pokud děti tráví volný víkend doma, víkendové aktivity se příliš neliší od aktivit ve všedním dnu. Děti se o víkendu nejčastěji dívají na televizi. „Dále pak poslouchají hudbu a tráví čas s kamarády. Nejméně navštěvují nesportovní kroužky a oddíly, kina, knihovny a fastfoody. Ostatním činnostem, pokud jsou o víkendu doma, se věnují poměrně intenzivně.“ (Bocan, Maříková, Spálenský, 2011, s. 75)

Graf 3. Trávení volného času dětí o víkend (odpovědi každý nebo téměř každý víkend)

Zdroj: Bocan, Maříková, Spálenský, 2011. Věk 13-15 let.

Z výše uvedených výzkumů vyplývá, že děti tráví svůj volný čas rozmanitými aktivitami. Některé jsou jim však bližší než jiné. Přestože výzkumy, které zmiňuji v předchozím textu, byly prováděny v trochu odlišných věkových kategoriích, můžeme z nich vysoudit, že děti kolem věku 15 let řadí mezi své nejoblíbenější a zároveň nejčastější volnočasové aktivity především poslech hudby, sledování televize a také učení nebo přípravu do školy. Je také zjevné, že v tomto věkovém období mají velký význam kamarádi, v jejichž přítomnosti tráví děti svůj volný čas nejraději. Ukázalo se také, že důležitou roli hraje rodina, především její vzdělanostní úroveň. Děti rodičů s vyšším vzděláním navštěvují častěji různé sportovní a jiné zájmové kroužky, zatímco učení se nejvíce věnují děti rodičů se středním vzděláním.

EMPIRICKÁ ČÁST

1. Cíle výzkumu

Cílem předkládaného výzkumu je zmapovat změny, ke kterým došlo během let 1991 až 2011 u pražských žáků, a to v oblastech školní úspěšnosti, rodinného zázemí, záměrů týkajících se další vzdělávací kariéry, hodnotových orientací a způsobů trávení volného času. Výzkum replikuje šetření, která provedla Pražská skupina školní etnografie v letech 1991 a 2002 na třech pražských základních školách. Tak jako se PSŠE snažila v roce 2002 podat jakousi mozaiku změn, které se projevíly v jednotlivých aspektech postihovaných dílčími položkami zadaného dotazníku, tak i cílem tohoto výzkumu je postihnout tyto změny v průběhu dalších deseti let. Výzkum PSŠE byl velmi rozsáhlý, a proto není možné jej v této práci postihnout v plné míře. Zaměřila jsem se tedy na dílčí aspekty.

2. Charakteristika výzkumného prostředí

V letech 1991 a 2002 provedla PSŠE výzkum na třech pražských školách, přičemž školy byly zakódovány dle barev, jednalo se o ZŠ Modrou, Žlutou a Zelenou. „Šlo o tři školy v oblasti Prahy, která už nepatří do historického centra, ale zdaleka také není sídlištní periferií. Je tvořena převážně poválečnou činžovní zástavbou, lze ji považovat za sociálně stabilizovanou.“ (Rendl, Škaloudová in Pražská skupina školní etnografie, 2004, s. 48) V roce 2011 byl proveden výzkum také na třech školách, ovšem ZŠ Zelená byla z důvodu absence cílové skupiny (osmých tříd) nahrazena ZŠ Bílou, která se nachází v blízkosti druhých dvou škol a tedy spadá do stejné oblasti.

Základní škola **Žlutá** byla v roce 1991 vybrána jako typ, který zastupuje velkou základní školu specializující se na výuku žáků se specifickými poruchami učení. Pro tuto školu jsou charakteristické třídy pro dyslektické děti na prvním stupni. V šestých třídách jsou do tříd integrováni žáci z dyslektické páté třídy. K těmto žákům je po celou dobu docházky na druhém stupni základní školy přistupováno

s tolerancí a na doporučení psycholožky jsou některým žákům vypracovávány individuální plány. Na druhém stupni jsou vedle běžných tříd, připravujících děti ke studiu na středních školách a gymnáziích, ve škole i specializované „mikrotřídy“, ve kterých je věnována nadstandardní komplexní péče žákům s vývojovými poruchami učení.

Základní škola **Modrá** zastupovala v roce 1991 také typ velké školy, která byla charakteristická přítomností sportovních tříd. Zaměření na sport, především na atletiku, přetrvává v ZŠ modré dodnes. Tato základní škola kromě standardních tříd přijímá na druhém stupni (od 6. ročníku) žáky do výběrových sportovních tříd. Sportovní třídy zaměřují svou výuku především na psychomotorický rozvoj dítěte, přičemž škola nabízí žákům rozmanité druhy sportů a snaží se tak rozvíjet jejich všestrannost, nikoliv pouze úzkou specializaci. Žáci nejsou do výběrových tříd zařazováni jen na základě sportovního zaměření, ale třída je výběrová také po stránce prospěchové (průměr žáků je do 2,0). Absolventi sportovních tříd ZŠ Modrá nejčastěji směřují na sportovní gymnázia.

Základní škola **Bílá** představovala v roce 1991 nejtypičtější představitelku velké základní školy, která se specializovala na výuku cizích jazyků, přičemž tato specializace přetrvává až dodnes (povinná výuka jazyků začíná ve 3. ročníku prvního stupně a druhý jazyk je následně přibírán v šestém ročníku druhého stupně). V současné době je součástí školy také školní družina, která má vlastní výchovný program a celou řadu různých aktivit, které umožňují žákům užitečně trávit volný čas.

3. Charakteristika výzkumného vzorku

Sběr dat byl prováděn na třech výše zmíněných pražských školách celkem v šesti třídách osmých ročníků. Sběr dat proběhl na základních školách v tomto pořadí: první byl proveden na ZŠ Bílá, druhý na ZŠ Modrá a poslední na ZŠ Žlutá. Dohromady bylo sebráno 118 dotazníků, z nichž 55 vyplnili chlapci a 63 dívky.

Na základní škole **Bílá** proběhl výzkum ve dvou osmých třídách (třída A a třída B). Během sběru dat bylo přítomno celkem 40 žáků. Ve třídě 8.A bylo přítomno 22 žáků, z toho 7 chlapců a 15 dívek, zatímco ve třídě 8.B se nacházelo 18 žáků, z toho 8 chlapců a 10 dívek.

Při sběru dat na základní škole **Modrá** jsme navštívili celkem tři třídy (třídu A, třídu B a třídu C). Dohromady jsme sebrali data celkem od 64 žáků. V třídě 8.A bylo přítomno 20 žáků, z toho 7 chlapců a 13 dívek. Ve třídě 8.B se nacházelo 25 žáků, z toho 12 chlapců a 13 dívek. V poslední třídě 8.C, která je výběrovou třídou se sportovním zaměřením, bylo přítomno dohromady 19 žáků, z toho 13 chlapců a 6 dívek.

Sběr dat na základní škole **Žlutá** proběhl pouze v jedné třídě (třída 8.A). Ve třídě bylo při výzkumu přítomno pouze 14 žáků, z toho 8 chlapců a 6 dívek.

4. Metoda sběru dat

Při sběru dat ve výzkumném prostředí byla použita klasická dotazníková metoda, tak jako v letech 1991 a 2002. Byl použit dotazník z předchozích let, jehož původními autory jsou Zdena Čermáková a Dalibor Holda, který byl ovšem mírně adaptovaný na současné podmínky. Všechny otázky původního dotazníku byly zachovány, jen byla upravena formulace některých z nich tak, aby jim současná mládež rozuměla a chápala jejich smysl.

Dotazník předkládaný respondentům obsahoval převážně otázky uzavřené, kdy žáci měli na výběr z několika možností odpovědí. Respondenti ve většině případů dodržovali zaškrtování nabídnutých odpovědí, ale objevilo se několik žáků, kteří si i u nabízených odpovědí doplnili svou vlastní. Tyto odpovědi jsou u daných otázek uváděny v příloze kurzívou jako možnost, kterou žák neměl v nabídce, ale sám si ji doplnil. U otázek otevřených či polootevřených byla zachována kategorizace z předchozích let, aby bylo umožněno vzájemné srovnání. Způsoby kódování znaků jsou uváděny v příloze za jednotlivými otázkami a jsou psány též kurzívou. V roce 2011 byly dodatečně upraveny pouze dvě kategorizace, a to u otázek 31 a 57,

týkajících se výuky cizích jazyků mimo rámec školní výuky a oblíbených předmětů ve škole.

Samotný sběr dotazníků proběhl v červnu 2011. Sběr dotazníkových dat mi pomáhali uskutečňovat Daniel Kubín a Lucie Pospíchalová. Do tříd nás vždy uvedl vyučující, který nás představil jako studenty oboru psychologie z pedagogické fakulty a řekl, že se jedná o výzkum, který realizovali před dvaceti a deseti lety naši předchůdci. Při zadávání i vyplňování dotazníků byl učitel vždy přítomen ve třídě, čímž jsme chtěli předejít větším problémům s kázní. Před rozdáním samotných dotazníků jsme žákům sdělili, že dotazník je anonymní. Vysvětlili jsme žákům, že u většiny otázek mají výběr z několika možností a vždy by měli vybrat jednu, která je podle nich adekvátní. Dále jsme žákům sdělili, že u otázek, které nabídku odpovědí nemají, by měli odpovídat svými vlastními slovy. Čas na vyplňování dotazníku byl omezen jednou vyučovací hodinou, ne všichni žáci tuto dobu ovšem využili, někteří končili dříve, přibližně po třiceti minutách.

5. Výsledky šetření

5.1. Kdo jsou a z jakých rodin pocházejí

Vzdělání rodičů výzkumného souboru se za posledních dvacet let mírně změnilo. Můžeme především pozorovat nárůst počtu rodičů, kteří mají vysokoškolské vzdělání. Ze 109 dětí, u nichž jsou dostupné údaje o vzdělání, má alespoň jednoho rodiče s vysokoškolským titulem 46% dětí (zatímco v roce 2002 to bylo 41% a v roce 1991 pouhých 34%), alespoň jednoho rodiče s maturitou má 36% (v minulých letech to bylo 40%). U rodičů se základním vzděláním a s výučním listem zaznamenáváme mírný pokles, v současné době tuto variantu zaznamenalo 18% dětí, kdežto v roce 1991 to byla celá čtvrtina žáků.

Vzhledem k pohlaví rodiče a úrovni dosaženého vzdělání zaznamenáváme také změnu. Zatímco v minulých letech dosahovali vysokoškolského vzdělání spíše otcové, v dnešní době jsou to zejména matky. Zatímco u matek má třetina vysokou

školu a druhá třetina maturitu, u otců vystudovala vysokou školu jen čtvrtina a maturitu má třetina z nich. Na druhou stranu také mírně narostl počet rodičů, kteří mají jen základní vzdělání. V roce 2002 měl základní vzdělání jen jeden otec a jedna matka, ale v roce 2011 má pouze základní vzdělání celých 9 rodičů (3 otcové a 6 matek).

Z hlediska *profese* v současné době pracuje nejvíce otců (celá čtvrtina) v kategorii „vysokoškolští specialisté“, další pětina je zaměstnána v kategorii „fyzická práce ve službách“. Oproti roku 1991 a 2002 zaznamenáváme pokles především v kategoriích „úředník“ (z původních 14% na 9%) a „soukromá činnost“, která poklesla oproti roku 2002 z celé pětiny na pouhou desetinu. U matek změnu z hlediska profese nezaznamenáváme. Stále nejčtenější profesí, tak jak tomu bylo i v předchozích letech, je „úřednice“, kdy tuto kategorii zastává třetina matek. Další v pořadí je poté „fyzická práce ve službách“ společně s kategorií „specialistka“, kdy obě dvě pozice zastupuje pětina matek.

5.2. Jak se chovají rodiče ve vztahu ke škole

Pro většinu rodičů je důležité, jak jejich dítě ve škole prospívá. Výzkum ukázal, že velká většina rodičů reaguje na *úspěch ve škole* chválou. Ačkoli rodiče chválí své děti ve stále vysoké míře, můžeme přesto vidět, že oproti minulým rokům dochází k mírnému poklesu, kdy v roce 1991 chválilo děti 84% rodičů, v roce 2002 to bylo 77% a v roce 2011 už jen 74%. Zatímco chvála postupem času klesá, u odměn zaznamenáváme naopak jistý nárůst. V roce 1991 odměňovala své děti 3% rodičů, v roce 2002 dvakrát tolik (tedy 6%) rodičů a v roce 2011 odměny vzrostly na 11%. S nárůstem odměn také narůstá způsob odměňování prostřednictvím financí, a to z původních 4% v roce 1991 na 9% v roce 2011. V tom, jak rodiče reagují na *školní neúspěch* dítěte, se proporce příliš nezměnily. Stále je nejčastěji se vyskytující odpovědí: „rodiče chtějí znát příčinu neúspěchu a snaží se pomoci“. Tuto možnost zvolila více jak polovina respondentů. Druhou nejčastější reakcí je, tak jako i v minulých letech, že rodiče dítěti „vynadají“.

Změny zaznamenala také odpověď na otázku „*Jak často se rodiče dívají na tvé domácí úkoly nebo tě z něčeho zkoušejí?*“ (otázka č. 33). Ve všech výzkumných šetřeních převládala odpověď „*někdy, spíše namátkou*“, kterou volila třetina respondentů (v roce 2002 volila tuto možnost o něco více jak třetina – 39% dotazovaných). Četnost odpovědi, že rodiče takřka nikdy nekontrolují svým dětem domácí úkoly, s postupem času narůstá. V roce 1991 ji označilo jen 9% žáků, o deset let později vzrostla četnost na 28% a o další dekádu později tuto variantu volí takřka třetina respondentů (32%). Posun můžeme zaznamenat také u odpovědi „*prakticky denně*“, kdy v roce 1991 se objevovala u téměř 26% žáků, ale deset let poté počet odpovědí výrazně klesl na 3%. V roce 2011 sledujeme mírný nárůst po roce 2002 na 9%, ale stále se pohybujeme pod hranicí roku 1991.

S výsledky předchozí otázky korespondují také výsledky toho, zda děti vyžadují od svých rodičů pomoc. U této otázky (č. 34) s postupem času narůstá především odpověď „*ne, připravuji se sám*“. Od roku 1991 tato volba vzrostla z původní čtvrtiny (25%) na více jak třetinu (40%) v roce 2011. Zatímco možnost „*pomoc vyžadují od rodičů jen výjimečně*“, která převažovala v prvotním výzkumu a to u více jak poloviny žáků (59%), v roce 2002 zaznamenala pokles na 50% a tento úbytek pokračoval i dalších deset let, kdy tuto variantu volí dnes už jen 42% dětí. K vývoji dochází také u odpovědi „*ano, často se na rodiče obracím*“, která stéle mírně narůstá (z 14% v roce 2002 na 18% v roce 2011).

5.3. Co budou dělat, až vyjdou ZŠ

Otázky týkající se této kategorie jsou orientovány především na to, zdali mají žáci jasnou představu, jakým směrem by se chtěli ubírat po základní škole. Zaměřujeme se především na volbu střední školy a případné přání později pokračovat na vysoké škole. Ptáme se také, jestli ve výběru další vzdělávací kariéry mají vliv rodiče, respektive zdali už si na toto téma s rodiči povídali a jakým způsobem se shodují představy rodičů s představami samotných žáků.

Odpovědi žáků na otázku (č. 39), zdali rodiče zajímá, co budou po ukončení základní školy dělat, se v průběhu času mírně mění. Zatímco v roce 1991 byla nejčtenější odpovědí „*ano, velmi jim na tom záleží*“, kterou volila více jak polovina žáků. V letech 2002 a 2011 převažuje spíše neutrálnější odpověď „*ano, už jsme o tom hovořili*“, přičemž v roce 2002 tuto odpověď volí necelá polovina (49%) a v roce 2011 dokonce více jak polovina (55%) žáků. Od roku 1991 dochází také k nárůstu odpovědí, že rodiče „*moc nezajímá*“ co budou jejich děti dělat po ukončení ZŠ (z původních 2% stoupla tato odpověď na 6% v roce 2011). S tím pravděpodobně souvisí změna struktury odpovědí týkající se společných představ rodičů a žáků o volbě střední školy. Zatímco v letech 1991 a 2002 se odpověď „*ne, moje představy se s představami rodičů neshodují*“ vyskytovala u 5% žáků, v roce 2011 je to už 13%. Naopak odpověď „*ano, o mé budoucnosti máme stejné představy*“ mírně klesá, v roce 1991 se objevila u více jak třetiny (39%), ale v roce 2002 jen u čtvrtiny (26%), dalších deset let poté došlo jen k mírnému nárůstu na 29%.

Pokud se blíže zaměříme na neshody představ žáků a rodičů ohledně budoucí vzdělávací dráhy, zjistíme, že nejenže od roku 2002 neshody narůstají o více jak polovinu, ale zaznamenáme též i změnu struktury neshod. V roce 2002 uvádělo 7 respondentů, že se jejich představy neshodují s představami rodičů, přičemž 3 z těchto žáků měli nižší ambice než jejich rodiče (dva žáci si přáli studovat učební obor, zatímco rodiče od nich žádali střední školu zakončenou maturitní zkouškou, a třetí žák si přál studovat střední školu s maturitou, kdežto rodiče by pro něj volili gymnázium). Jeden žák měl vyšší ambice než rodiče, chtěl studovat na gymnáziu, naproti tomu přání rodičů byla střední škola s maturitou. Další dva žáci uváděli ve svých odpovědích stejné představy jako jejich rodiče. Zde můžeme předpokládat, že odpověď „*ne, moje představy se s představami rodičů neshodují*“ nebyla vztažena k typu školy (střední škola či učební obor), ale spíše měli žáci na mysli konkrétní zaměření nebo konkrétní školu. Poslední žák chtěl studovat střední školu, ale co by si přáli jeho rodiče, nevěděl.

V roce 2011 je struktura odpovědí odlišná. Rozdílné představy s rodiči o budoucím studiu střední školy uvádělo 15 žáků. Tři žáci uváděli vyšší ambice než jejich rodiče (chtěli studovat na střední škole, kdežto rodiče od nich žádali studium učebního

oboru). Další 4 žáci se v představách s rodiči shodovali, zde opět můžeme předpokládat, že žáci se shodují v typu školy, ale mají rozdílné představy od rodičů v jejím konkrétním zaměření. V roce 2011 dochází také k nárůstu odpovědi „nevím“ – 4 žáci odpovídali, že sami by chtěli studovat střední školu zakončenou maturitní zkouškou, ale neznají přání svých rodičů ohledně jejich dalšího studia. Tyto odpovědi jsou ovšem v rozporu s jejich odpověďmi na otázku „*Zajímají se rodiče o to, co budeš dělat, až dokončíš základní školu?*“ (otázka č.39), na kterou všichni tito žáci odpovídali, že se o to rodiče zajímají a že už o tom s nimi hovořili. Je tedy otázkou, zda tito žáci nechtěli podrobně vypisovat přání svých rodičů ohledně jejich další vzdělávací kariéry nebo zda v otázce č. 39 nebyly jejich odpovědi pravdivé, případně nedošli s rodiči k žádnému závěru. Další 2 žáci odpovídali, že sami zatím nevědí, co by chtěli dále studovat. A poslední 2 žáci neodpovídali ani na jednu z otázek, co chtějí sami studovat a co se přejí jejich rodiče.

Hlavní změnou, ke které došlo od roku 2002 do roku 2011 v oblasti neshod mezi představami žáků a rodičů o následném studiu na střední škole je změna v ambicích žáků. Zatímco v roce 2002 měli žáci nižší ambice než jejich rodiče, v roce 2011 zaznamenáváme opačné výsledky. Žáci, kteří by měli nižší ambice, než jejich rodiče se zde nevyskytují a naopak se objevují žáci, kteří mají ambice vyšší. Dalším významným zjištěním je také nárůst žáků, kteří nevědí, jakou školu po základní škole by pro ně zvolili rodiče.

Konkrétní aspirace volby střední školy byly rozděleny do tří kategorií: gymnázium, střední odborná škola s maturitou a učební obor. Z následujících tabulek je patrné, že ambice se postupem času mění nejen u samotných žáků, ale částečně také u rodičů.

Tab. 5 Volba střední školy z pohledu rodičů

Rok		Žádná odpověď	Gymnázium	SŠ s maturitou	Učební obor	Neví	Celkem
1991	ABS	1	34	55	42	28	160
	REL	0,6%	21,3%	34,4%	26,3%	17,5%	100,0%
2002	ABS	10	38	50	15	17	130
	REL	7,7%	29,2%	38,5%	11,5%	13,1%	100,0%
2011	ABS	6	33	37	18	24	118
	REL	5,1%	28,0%	31,4%	15,2%	20,3%	100,0%

Od roku 1991 až dodnes přetrvává názor rodičů, že jejich děti by měly po základní škole jít studovat především na střední školu zakončenou maturitní zkouškou. SŠ s maturitou se nacházela vždy na prvním místě, ačkoli četnost se v průběhu let mírně mění. Od roku 1991 také vzrostla možnost volby gymnázia, přičemž nejvíce tuto variantu zastávali rodiče v roce 2002 a to v celých 29%. Změna také nastala ve volbě učebního oboru, v roce 1991 byla tato možnost na druhém místě (pro své děti tuto možnost volilo 26% rodičů), ale v roce 2002 a 2011 klesla až na místo třetí (v roce 2002 by volilo učební obor 12% rodičů, v roce 2011 15% rodičů). Od roku 2002 je patrný také mírný posun u volby učebního oboru - zájem žáků o něj vzrůstá z 12% na 15%. Zajímavé je také množství dětí, které uvádějí, že neví, co si rodiče přejí, aby studovaly. Tuto možnost zvolilo 20% dětí, což jak už bylo zmiňováno také výše, je mírně v rozporu s otázkou, zda se rodiče zajímají o to, co budou děti dělat po ukončení ZŠ, kdy více jak 90% označilo jednu z možností „ano, už jsme o tom hovořili“ a „ano, velmi jim na tom záleží“. Tento rozdíl v odpovědích si můžeme vykládat tak, že děti z rozhovoru s rodiči nepochopily, jaké mají rodiče přání ohledně jejich následného studia nebo tak, že rodiče sami nevěděli kam své děti po ZŠ směřovat.

U volby žáků zůstává také na prvním místě střední škola s maturitou, jejíž frekvence vzrostla mezi lety 1991 a 2002 a v roce 2011 zůstává na stejné úrovni. Přibývá také žáků, kteří by si přáli studovat po základní škole na gymnáziu (v roce 1991 tuto

možnost volilo 17% dětí a v roce 2011 25%). Naopak zájem o učební obor klesl od roku 1991 téměř na polovinu, kdy v roce 1991 o něj mělo zájem 27% dětí, roku 2002 jen 14% a po dalších deseti letech volí tuto variantu už jen 13% žáků.

Tab. 6 *Volba střední školy z pohledu žáků*

Rok	Neodpověděl	Gymnázium	SŠ s maturitou	Učební obor	Neví	Celkem
1991 ABS		27	59	43	31	160
REL		16,9%	36,9%	26,9%	19,4%	100,0%
2002 ABS	8	25	60	18	19	130
REL	6,2%	19,2%	46,2%	13,8%	14,6%	100,0%
2011 ABS	4	30	55	15	14	118
REL	3,4%	25,4%	46,6%	12,7%	11,9%	100,0%

Z hlediska pohlaví a volby typu střední školy spatřujeme v roce 2011 také rozdíly. Zatímco u 59% chlapců převládá volba SŠ s maturitou, dívky ji volí v 37%. Naopak dívky mají větší aspirace studovat na gymnáziu, a to v 30% případů, chlapci volí gymnázium méně (v 20%). Volbu učebního oboru upřednostňují také dívky (19%) oproti chlapcům (6%).

I když se nejedná úplně o blízkou budoucnost, dotazník zahrnoval také otázky týkající se přání studovat na vysoké škole. V této oblasti došlo během posledních dvaceti let k výrazné změně. Zatímco v roce 1991 si čtvrtina žáků (25%) nepřála studovat na vysoké škole a další necelá čtvrtina (24%) si nebyla jistá, ale spíše nechtěla studovat vysokou školu, v roce 2011 více jak polovina žáků (56%) vybrala jednu z možností „určitě bych chtěl(a) studovat na vysoké škole“ a „asi bych chtěl(a) studovat vysokou školu“, zatímco rozhodně nechce studovat vysokou školu jen 8%. Dokládají to i odpovědi žáků na otázku „Přáli by si tvoji rodiče, abys jednou studoval(a) na vysoké škole?“ (otázka č. 43). V roce 1991 si myslelo 18% žáků, že

rodiče určitě chtějí, abych šel studovat na vysokou školu, o deset let později už si to myslelo 23% a v roce 2011 si to podle žáků přeje více jak třetina rodičů (37%).

Tab. 7 *Ambice žáků versus ambice rodičů žáků ohledně vysoké školy*

	Chce studovat VŠ	Asi by chtěl/a studovat VŠ	Spíše nechce studovat VŠ	Určitě nechce studovat VŠ	Neví
1991 rodiče	18,1%	35,6%	15,6%	3,8%	26,9%
žáci	17,5%	17,5%	23,8%	25,6%	15,6%
2002 rodiče	23,1%	44,6%	18,5%	4,6%	8,5%
žáci	19,2%	27,7%	26,2%	13,8%	13,1%
2011 rodiče	37,3%	27,1%	16,1%	2,5%	17,0%
žáci	40,7%	15,3%	18,6%	7,6%	16,1%

Jak již bylo zmíněno, od roku 1991 se zvýšil zájem žáků o studium na vysoké škole. V roce 2011 by chtělo určitě studovat vysokou školu 41% respondentů, přičemž většina se v tomto názoru shodovala se svými rodiči, zatímco někteří z nich (9 respondentů) měli vyšší ambice než jejich rodiče. Sedm z devíti těchto žáků si myslí, že rodiče by si asi přáli, aby studovali vysokou školu, a zbylí dva žáci se domnívají, že si jejich rodiče určitě nepřejí, aby studovali vysokou školu. U pěti z devíti těchto rodičů má alespoň jeden vysokoškolské vzdělání (jedná se i o rodiče žáka, který si myslí, že si jeho rodiče nepřejí, aby studoval VŠ), další dva rodiče mají střední školu s maturitou a zbylí dva jsou vyučení v oboru.

Pokud se více zaměříme na vztah mezi ambicemi žáků a jejich rodičů, zjistíme, že od roku 2002 došlo, tak jako u neshod ohledně následné vzdělávací dráhy, ke změně struktury. V roce 2002 si přálo více rodičů (23%), aby jejich děti studovaly v budoucnu vysokou školu, než samotných žáků (19%). V roce 2011 je tomu naopak, více žáků uvádí, že si přeje studovat VŠ (41%), zatímco očekávání studia VŠ od rodičů uvádí jen 37% z nich.

Jak změna struktury neshod mezi žáky a jejich rodiči ohledně následné vzdělávací dráhy po základní škole, tak změna v přání rodičů, aby jejich děti studovaly v budoucnu vysokou školu, patrně souvisí se zjištěními prezentovanými v předchozí kapitole, ve které bylo zjištěno, že dochází k poklesu pro-školní podpory. Jak již bylo řečeno, rodiče méně zkoušejí své děti, méně jim kontrolují domácí úkoly. Dochází k celkovému poklesu zájmu rodičů o školu a úspěch jejich dětí v ní. Žáci v této souvislosti tolik nevyžadují od rodičů pomoc při přípravě do školy. Můžeme se domnívat, že v důsledku poklesu zájmu rodičů o školu dochází k jistému odklonu mezi nimi a jejich dětmi. Rodiče tím, že se tolik nezajímají o školu, prospěch jejich dětí v ní a úspěšnost ve školním prostředí, mohou mít o vlastních dětech zkreslené představy a v důsledku toho od nich vyžadovat jiné školní zaměření, než mají samotní žáci. Žáci naopak tím, že sami nevyhledávají pomoc od svých rodičů, tento odklon podporují.

5.4. Co považují v životě za důležité

Respondenti dostali v dotazníku otázku zaměřenou na hodnotové deklarace, která zněla: *Jistě sis všiml(a), že některé věci jsou pro tvůj život důležitější než jiné. Pokus se v předloženém seznamu označit, co ty sám (sama) považuješ za důležité pro svůj život*(otázka č. 64). Následně jim bylo předloženo 18 formulací, ke kterým přiřazovali jeden ze tří stupňů důležitosti „*velmi důležité*“, „*méně důležité*“ a „*nedůležité*“.

Postupný **nárůst preferencí** zaznamenávají v letech 1991, 2002 a 2011 především formulace (uváděni jsou respondenti, kteří považují hodnotu za velmi důležitou):

- *abych hodně cestoval(a), poznával(a) různé země* (23% - 35% - 41%)
- *abych byl(a) ve svém budoucím životě úspěšný(á)* (63% - 78% - 83%)
- *abych žil(a) v blahobytu, měl(a) hodně peněz* (15% - 35% - 36%)

Relativně **konstantní preferencí** (která je pro respondenty velmi důležitá) zůstává:

- *abych se uměl(a) o sebe postarat, byl(a) samostatný(á)* (v roce 1991 ji uvedlo 93% žáků, v roce 2002 došlo k mírnému poklesu na 89% a v roce 2011 je důležitá pro 91% žáků)
- *abych žil(a) ve shodě se svojí náboženskou vírou* (13% - 11% - 9%)

Ostatní formulace zaznamenávají v průběhu let 1991, 2002 a 2011 spíše **pokles preferencí**. Výrazné změny zaznamenávají vyjádření:

- *abych žil(a) s otcem a s matkou ve správné rodině* (86% - 85% - 67%)
- *abych žil(a) ve zdravém životním prostředí* (90% - 63% - 61%)
- *abych se snažil(a) pomáhat všude, kde je potřeba* (71% - 46% - 39%)
- *abych mohl(a) být hrdý(á) na zemi, kde jsem se narodil(a)* (62% - 41% - 31%)
- *abych se choval(a) vždy tak, aby si mne lidé vážili* (74% - 70% - 63%)

Z výše uvedeného výčtu je patrné, že preference žáků se v průběhu let mění. Některé hodnoty ztrácejí svou důležitost, zatímco u jiných důležitost stoupá. Velice významný je pokles hodnoty rodiny. Žít ve správné rodině s otcem a matkou je v dnešní době důležité jen pro 67% žáků, zatímco v minulých letech tuto hodnotu zastávalo kolem 85% žáků. Pokles také zaznamenala hodnota být hrdý na zemi, kde jsem se narodil a to z původních 62% v roce 1991 na 31% v roce 2011. Výjimku tvoří tři hodnoty, které se váží k samotné osobnosti jedince – být v budoucnu úspěšná, mít hodně peněz a hodně cestovat – jimž připisuje stále více dětí důležitost.

Pokud se podíváme na hodnotové preference z pohledu hodnotového žebříčku, zjistíme, že ačkoliv se v průběhu dvaceti let pořadí preferencí mění, některé preference svou významnost neztrácejí. Mezi tyto preference spadá: „*umět se o sebe postarat, být samostatný*“, „*najít si dobrého životního partnera*“ a „*zdraví*“. Zmíněné preference jsou pro žáky tak významné, že v průběhu dvaceti let se v hodnotovém

žebříčku objevily vždy mezi prvními čtyřmi, přičemž hodnota samostatnosti se vždy vyskytovala na prvním místě.

Tab. 8 Žebříček hodnotových preferencí žáků

	1991	2002	2011
1.	umět se o sebe postarat, být samostatný	umět se o sebe postarat, být samostatný	umět se o sebe postarat, být samostatný
2.	najít si dobrého životního partnera	žít s rodiči ve správné rodině	být v životě úspěšný
3.	žít ve zdravém životním prostředí	zdraví	najít si dobrého životního partnera
4.	zdraví	najít si dobrého životního partnera	zdraví
5.	být tolerantní	být v životě úspěšný	umět se prosadit
6.	poctivě pracovat, podávat nejlepší výkon	umět se prosadit	vzdělání, znalosti
7.	žít s rodiči ve správné rodině	být tolerantní	být tolerantní
8.	chovat se tak, aby si mě lidé vážili	vzdělání, znalosti	žít s rodiči ve správné rodině
9.	pomáhat všude, kde je třeba	chovat se tak, aby si mě lidé vážili	poctivě pracovat, podávat nejlepší výkon
10.	vzdělání, znalosti	poctivě pracovat, podávat nejlepší výkon	chovat se tak, aby si mě lidé vážili

Výše zmíněná tabulka ukazuje přehled deseti nejvýznamnějších hodnotových preferencí žáků osmých (v roce 1991 sedmých) tříd. Ačkoliv je mezi lety 2002 a 2011 patrný rozdíl, jedná se pouze o rozdíl v pořadí. Mezi lety 1991 a 2002 ovšem dochází i k záměně dvou preferencí. Hodnoty „být nápomocný“ a „zdravé životní prostředí“, které měly své místo v roce 1991, jsou nahrazeny v roce 2002 hodnotami „být v životě úspěšný“ a „umět se prosadit“. Při proměně těchto hodnot stojí za povšimnutí, že hodnota „životní prostředí“, která se nacházela v roce 1991

na významném druhém místě, se v roce 2011 nevyskytuje a je nahrazena hodnotou „*být úspěšný*“ – taktéž na druhém místě. V hodnotovém žebříčku můžeme také zaznamenat nárůst hodnoty „*vzdělání*“. Zatímco v roce 1991 zaujímala tato preference „poslední“ desáté místo, v roce 2011 se nachází na místě šestém. Naopak hodnota „*chovat se tak, aby si mě lidé vážili*“ od roku 1991 klesá z osmého místa na místo desáté.

5.5. Volný čas

Jedna z otázek dotazníku zjišťovala **oblibu čtení** u mládeže. Od roku 1991 dochází u mládeže k výraznému poklesu v zálibě u této aktivity. Zatímco na otázku „*Baví tě číst knížky?*“ (otázka č. 3) odpovídala v roce 1991 více jak polovina (61%) respondentů „*ano baví, čtu rád(a)*“, v roce 2002 volilo tuto možnost jen 45% respondentů a o dalších deset let později opět poklesl počet na 36%. Naopak dříve ojedinělá odpověď „*nebaví, čtu jen to, co musím do školy*“, kterou v roce 1991 zvolilo jen 2% respondentů, se objevuje stále častěji (v roce 2002 u 20% a v roce 2011 u 28% respondentů).

Výrazně se také zvyšují rozdíly mezi dívkami a chlapci. U dívek dochází ke snížení zájmu o četbu. Zatímco v roce 1991 ani jedna dívka neodpověděla, že ji nebaví číst knihy, v roce 2002 už se objevilo necelých 8% dívek a v roce 2011 vzrostl počet na 14%. U chlapců naopak klesá podíl těch, kteří čtou rádi. Z původních 54% (rok 1991) poklesl v roce 2002 počet téměř na polovinu (27%) a o dalších deset let později zaznamenáváme opět pokles na 20%. A zároveň se zvyšuje počet těch, které to „*nebaví a čtou jen to, co musí znát do školy*“. V roce 1991 tuto možnost volilo 4% chlapců, v roce 2002 už 26% a v roce 2011 necelá polovina (44%) dotazovaných chlapců.

S tím pravděpodobně také souvisí pokles knih, které dostávají jako dárky k různým příležitostem. Od roku 1991 se výrazně zvýšil počet dětí, které knihy nedostávají (z 6% na téměř 37% v roce 2011) a naopak se snížil počet těch, které dostávají knihy pravidelně (z 28% na 13% v roce 2011). I zde je patný rozdíl mezi pohlavími.

U chlapců se vyskytuje častěji odpověď, že knihy nedostávají, zatímco u dívek téměř čtyřikrát častější výskyt odpovědi „*ano, knihy dostávám pravidelně*“.

Další aktivitou, kterou krátí mládež svůj volný čas, je **sledování televize**. Většinou odpovědi na otázku „*Jak často se denně díváš na televizi?*“ (otázka č.1) stále zůstává odpověď „*denně, ale jen na pořady, které mě zajímají*“ (pokles zaznamenáváme především v roce 2002, kdy došlo ke snížení sledovanosti o 10%, a to na 68%, o dalších deset let později je patrný opět mírný pokles na 63%). Naopak výrazně narůstá odpověď „*jen málokdy*“, která se navýšila ze 13% (1991) na 26% (2011).

Pokud jde o **sport** jako náplň volného času, zaznamenáváme v průběhu 20 let několik změn. Jednou z nich je především pokles organizovaného provozování sportu v nějakém oddíle. Zatímco v roce 1991 provozovala polovina dětí sport v organizacích, v roce 2002 už jen 24% a o dalších deset let později uvádí tuto možnost necelých 13% dětí. Otázkou ovšem zůstává, zda se opravdu jedná o pokles trávení volného času v organizacích, nebo zdali je tento pokles způsoben nepozorností a nedbalým čtením a vyplňováním otázek v dotazníku. K úbytku zájmu o sport nedochází jen v případě organizací, ale zaznamenáváme celkový pokles zájmu o sport. Patrné je to především z nárůstu negativních odpovědí na otázku „*Kterým z následujících sportů se věnuješ a jak často?*“ (otázka č. 7), kdy odpověď „*vůbec ne*“ vzrostla u všech osmi předkládaných sportů.

Následující seznam uvádí sporty v pořadí od nejvíce k nejméně provozovaným. (Řídíme se při tom, tak jako v minulých letech, četností negativních odpovědí „*vůbec ne*“ na otázku, zda se danému sportu věnují a jak často.)

- Nejčastějším sportem zůstává tak jako v minulých letech **cyklistika**. Počet těch, kteří ji v současné době vůbec neprovozují, je 20%. V roce 1991 to bylo 18% a v roce 2002 jen 6%.
- Na druhém místě se nachází **odbíjená a košíková**. V tomto případě se situace od roku 1991 příliš nezměnila. V roce 1991 ji neprovozovalo vůbec 21%, v roce 2002 18% a v roce 2011 24%.

- Další místo zaujímá **lyžování**, ke kterému se nikdy nedostane 35% dětí, zatímco necelá čtvrtina uvádí, že se tomuto sportu věnují pravidelně. Nicméně zde by bylo vhodné zjistit, co si žáci pod odpovědí pravidelně představují. Jestli jezdí lyžovat každý měsíc nebo myslí pravidelně jednou týdně v roce.
- Na stejném místě se umístily sporty **fotbal a atletika**, kterým se v roce 2011 nikdy nevěnuje 41% dětí. Především u fotbalu dochází k nápadnému poklesu, kdy v roce 2002 se mu nevěnovalo jen 27%.
- Pokles zaznamenal také **tenis** – vůbec ho nehraje více jak polovina dětí (61%), oproti 42% v roce 2002.
- Na posledních dvou místech, která mají jen menšinové zastoupení, se nachází **hokej** (nikdy ho nehraje 77% dětí) a bojové sporty **box - judo - karate**, které neprovozuje 80% žáků.

V dotazníku byl také prostor k uvedení dalšího sportu, kterému se žáci věnují, ale který nebyl v nabídce. Mezi nejčastěji uváděnými se nachází:

- **Gymnastika a tanec** – které se věnuje 10% dětí, přičemž se jedná výhradně o dívky (v roce 1991 se jí věnovalo 8% a v roce 2002 téměř 9% respondentů)
- **Plavání a míčové sporty** – kterým se věnuje 9% dětí, kdy mezi chlapci a dívkami nezaznamenáváme významný rozdíl; u plavání dochází k poklesu četnosti tohoto sportu, jelikož v roce 1991 se mu věnovalo 26% respondentů a v roce 2002 už jen 20% respondentů; míčové sporty zaznamenávají taktéž pokles a to z původních 14% v roce 1991 na 11% v roce 2002

Zájmy ve volném čase mapovala také otázka (č.14) „*věnuješ se ty sám (sama) nějakým koníčkům?*“. Nejfrekventovanější odpověď na tuto otázku představuje sport, o kterém jsme se zmiňovali výše. Kromě sportu můžeme rozlišit ještě pět oblastí, kterými se děti rády zabývají. Oblast **umění a kultury** následuje hned po sportu. Jako svůj koníček ji uvádí 32% dětí. Do této oblasti zahrnujeme jak aktivní formy provozování, jako je hra na hudební nástroj, zpěv, tanec, malba apod., tak i spíše pasivní formy provozování jako je četba nebo sledování filmů. Další

oblastí je **zájem o zvířata**, kterému se věnuje 8% dětí, převážně dívek. Děti také nacházejí svou zálibu v **počítačích**, které jako svůj koníček uvádí 8% dětí, respektive chlapců. Stále se také objevují **ruční práce** (4%) a tendence **získávání vědomostí** o nějaké oblasti (3%). V předchozích letech děti uváděly ještě další dvě oblasti – **sbírky a modelářství**. V roce 2011 došlo oproti předchozím rokům v těchto oblastech k zásadní změně, kdy v roce 2011 nebyly jako záliba zmíněny ani jedenkrát. Pokles obou oblastí zaznamenáváme již mezi lety 1991 a 2002, kdy v roce 1991 uvádělo sbírky téměř 21% dětí, ale v roce 2002 už jen 3% a modelářství pokleslo z 12% v roce 1991 na necelých 5% v roce 2002.

Otázka na **víkendové aktivity** („popiš co o sobotách a nedělích nejčastěji děláš“ – otázka č. 17) mapuje volný čas dětí jiným způsobem nežli otázka zabývající se koníčky. Víkendové aktivity nemusí vždy obsahovat jen záliby, ale také povinnosti. Následující tabulka předkládá nejčastější oblasti víkendových aktivit, které řadíme spíše mezi záliby.

Tab. 9 *Záliby provozované o víkendech*

Rok	Sport	Příroda, zvířata	Turistika	Umění, kultura	TV, PC
1991	47%	21%	12%	13%	18%
2002	46%	21%	16%	15%	27%
2011	27%	9%	14%	6%	35%

Jak je patrné z výše uvedené tabulky, v oblasti zálib provozovaných o víkendech, dochází v posledních deseti letech k výrazným změnám. Zatímco v letech 1991 a 2002 byl nejvýraznější aktivitou sport, v roce 2011 tomu tak již není. Sport, jak již bylo zmíněno výše, ustupuje do pozadí a přestává být nejvyhledávanější aktivitou. Výrazný pokles zaznamenáváme také v oblasti přírody a zvířat. Z původních 21% klesá zájem o tuto aktivitu na pouhých 9%. Naopak od roku 1991 dochází ke stálému nárůstu zájmu o televizi a počítač, kdy v roce 2011 uvádí tuto aktivitu více jak třetina dětí (35%). Tento nárůst zájmu souvisí patrně se změnami ve vybavenosti

domácností počítači. Zatímco v roce 1991 uvádělo 77% dětí, že nemají počítač, v roce 2002 ho nemělo 18% a v roce 2011 se jedná už jen o necelá 2%.

V rámci víkendových aktivit je také zmiňováno **učení**. Od roku 1991 tato činnost stále mírně vzrůstá. V roce 1991 ji zmiňovalo 6,5% dětí, v roce 2002 13% a v současné době se jedná o 17% dětí. Učení jako víkendovou aktivitu zmiňují převážně dívky.

5.6. Aktivity s rodiči

Dotazník zahrnuje několik otázek zabývajících se **kulturními aktivitami** s rodiči. Jedná se především o otázky mimoškolních návštěv kulturních a sportovních podniků (návštěvy kin, divadel, výstav, muzeí a sportovních soutěží).

Návštěvnost kina se od roku 2002 nezměnila. Stále více jak polovina dětí (65% v roce 2002 a 64% v roce 2011) byla s rodiči v kině vícekrát. Možnost „*ne, nikdy jsem s rodiči v kině nebyl*“ zvolilo (v roce 2002 i 2011) necelých 7%.

Pokud jde o návštěvy divadla, je stále nejčastější odpovědí „*ano, vícekrát*“, kterou označilo 44% respondentů. Tak jako i v minulých letech se jedná o mnohem menší četnost, nežli je návštěvnost kin. Zaznamenáváme také mírný nárůst dětí, které s rodiči v divadle nikdy nebyly – jde o 17% respondentů (v roce 2002 se jednalo o 12% a v roce 1991 o 13%).

Nejméně navštěvované jsou různé výstavy soch a obrazů. Zatímco v roce 1991 a 2002 nebyla na výstavách přibližně třetina dětí, v roce 2011 dochází k výraznému nárůstu odpovědí „*ne, nikdy*“ na téměř polovinu – 49%.

U návštěv muzeí dochází také ke stálému poklesu. Muzea navštívilo s rodiči vícekrát 52% dětí (v roce 2002 59% a v roce 1991 71%), naopak nikdy s rodiči v muzeu nebylo 10% dětí (zatímco v roce 2002 7% a v roce 1991 jen půl procenta).

Naopak u návštěv sportovních soutěží (jako je fotbal, hokej, tenis apod.) zaznamenáváme od roku 1991 mírný nárůst. Zatímco v roce 1991 navštívilo s rodiči

sportovní soutěž vícekrát jen 28% dětí a v roce 2002 42%, v roce 2011 se jedná o 45%.

Společnými aktivitami s rodiči se zabývají také otázky týkající se trávení volného času o víkendech a na dovolených. Společné **víkendy trávené s rodiči** jsou u dětí stále převažujícím fenoménem, avšak od roku 2002 opět poklesl počet dětí, které odpovídají, že s rodiči tráví většinu víkendů z 69% (2002) na 47% (2011), přičemž v roce 1991 se jednalo o 84%. Naopak narůstá množství odpovědí, které říkají, že děti se svými rodiči čas o víkendu netráví – z 1% (1991), 8% (2002) na 16% (2011). Rozdíl zaznamenáváme také v tom, že zatímco v roce 2002 tvořili skupinu dětí, které se svými rodiči netráví čas o víkendech, převážně chlapci (až na jednu výjimku), v roce 2011 není rozdíl patrný. Dokonce můžeme říci, že dívky v této skupině převažují nad chlapci, i když o pouhou jednu respondentku.

Také **část prázdnin** tráví většina dětí se svými rodiči **na dovolené**, i když i zde zaznamenáváme mírný pokles. V roce 1991 strávilo 96% dětí dovolenou s rodiči, v roce 2002 91% a v roce 2011 jen 87%. Ke změnám dochází především v destinacích, ve kterých tráví rodiče se svými dětmi část prázdnin. Stále méně dětí tráví dovolenou se svými rodiči na chatách a chalupách (24% v roce 1991, 10% v roce 2002 a v roce 2011 jen 7% dětí). Pokles zaznamenávají také domácí dovolené, z původní čtvrtiny dětí v roce 2002 tráví svou dovolenou v ČR 20% (2011). Naopak výrazného nárůstu dosahují zahraniční dovolené. Z původní čtvrtiny dětí (24% v roce 1991 a 29% v roce 2002) tráví svou dovolenou v zahraničí dnes již více jak polovina dětí (51%). Změnila se ovšem také délka dovolené s rodiči: v roce 1991 trávilo s rodiči alespoň dva týdny 88%, v roce 2002 jen 69% a v roce 2011 už jen polovina dětí (51%).

DISKUSE

V empirické části své práce jsem se věnovala výzkumu, jehož cílem bylo zmapovat změny, ke kterým došlo v průběhu dvaceti let u žáků na třech pražských školách. Výzkum byl orientován na několik oblastí. Zaměřila jsem se především na rodinné zázemí žáků, na účast rodičů při školní přípravě jejich dětí a dále na záměry týkající se následné vzdělávací kariéry žáků. Dále jsem sledovala změny v hodnotových orientacích žáků a způsoby trávení volného času, přičemž některé z otázek se zabývaly také trávením volného času společně s rodiči. V této kapitole se budu snažit propojit výsledky empirického výzkumu s informacemi z teoretické části a zároveň se pokusím zhodnotit, do jaké míry můj výzkum přinesl nová zjištění a do jaké míry potvrdil nastávající. K tomu, aby byla diskuse přehlednější, jsem zvolila postup, ve kterém budu výsledky výzkumu diskutovat ve vztahu k jednotlivým kapitolám, přičemž se budu držet osnovy teoretické části.

V první kapitole, která se zabývá rodinou, se zaměřuji především na tři oblasti – společné činnosti rodičů a dětí, domácí podpora dětí a vliv rodiny na kariérové rozhodování dítěte. Gillernová, která se ve své práci zabývá společnými činnostmi rodičů a dětí zjistila, že společně s rodiči se častěji věnují volnočasovým aktivitám spíše dívky než chlapci (Gillernová, 2009). Toto tvrzení můj výzkum výhradně nepotvrzuje. Výsledky dotazníkového šetření ukazují, že dívky se věnují společným aktivitám s rodiči přibližně stejně často jako chlapci. Pouze u otázky zjišťující návštěvnost sportovních soutěží je významně vyšší účast chlapců nežli dívek. Jednou z příčin, proč se nepotvrzují teoretické poznatky je pravděpodobně věkové rozmezí respondentů. Zatímco můj výzkum byl prováděn na populaci v rozmezí 14-15 let, výzkum Gillernové byl realizován na populaci s širším věkovým rozmezím (11-18 let). Pro různá věková období je charakteristický jiný způsob trávení volného času. Proto výzkumy prováděné na populaci s odlišným věkovým složením budou mít pravděpodobně jiné výsledky. Další z příčin, vedoucí k odlišným výsledkům výzkumů v teoretické a empirické části, je patrně desetiletý odstup mezi oběma výzkumy. Za deset let došlo k mnoha změnám, které mohly zapříčinit odlišné výsledky. Například zvyšují se pracovní nároky, rodiče tráví v práci mnohem více času, což má za následek omezení kontaktu rodičů s dětmi. V neposlední řadě má

na rozdílné výsledky vliv velikost výzkumného souboru, kdy soubor, který používám jako porovnávací vzorek v teoretické části, byl realizován u 1317 respondentů v rámci celé České republiky, zatímco výzkum v empirické části čítá pouze 118 respondentů z Prahy.

Z literatury (Gillernová, 2009) dále vyplývá, že vyšší vzdělání jednoho z rodičů podporuje intenzivnější realizaci některých zájmových činností – především sportovní a vzdělávací činnosti. Toto tvrzení dokládá také můj výzkum. V otázce „*Věnuješ se s otcem či matkou nějakým společným koníčkům?*“ uváděli respondenti, jejichž rodiče měli vyšší vzdělání (ukončené středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání), především nějaké sportovní aktivity nebo hudbu, zatímco respondenti, u nichž měl alespoň jeden z rodičů pouze základní vzdělání, na otázku neodpovídali, nebo uváděli jako společný koníček PC, popřípadě zmiňovali jako společný zájem „hádky“.

Tvrzení, že podpora a pomoc dětem s domácí přípravou je pro rodiče významná bez ohledu na jejich dosažené vzdělání, potvrzují i výsledky mého šetření. Rodiče po dětech stále vyžadují, aby se každý den připravovali na vyučování. I když od roku 1991 došlo k mírnému poklesu, stále to vyžaduje téměř 70% rodičů. Nejčastější odpovědí na otázku, zda rodiče pomáhají respondentům s přípravou do školy, je „*jen někdy*“, a to ve více jak polovině případů. Významný je ovšem nárůst odpovědi „*prakticky denně*“, jejíž četnost se z necelého procenta v roce 2002 navýšil na 8%. S těmito výsledky také korespondují změny v odpovědích na otázku, jak často rodiče kontrolují dětem domácí úkoly. Od roku 2002 došlo k mírnému vzrůstu odpovědi „*prakticky denně*“, a to ze 3% na 9%, což je ve shodě s předcházející otázkou. Na druhou stranu stále vzrůstá i procento odpovědi „*skoro nikdy*“, kterou zvolila téměř třetina respondentů. Rozdíly jsou také mezi pohlavími, kdy rodiče vyžadují přípravu do školy spíše po děvčatech (v 73%) nežli po chlapcích (v 65%), avšak na druhou stranu chlapcům častěji kontrolují domácí úkoly (v 58%) nežli dívkám (v 49%).

Jak významný je vliv konkrétních osob, jako jsou rodiče, sourozenci, spolužáci či samotní respondenti, na výběr střední školy, nemůžeme v této části práce posoudit, jelikož na tuto oblast nebyl dotazník, který jsem ve svém výzkumu respondentům

zadávala, zaměřen. Můžeme ovšem říci, že většina rodičů (94%) se zajímá o to, co budou respondenti studovat po základní škole, z čehož téměř 40% žáků uvádí, že rodičům velmi záleží na tom, co budou dělat po ZŠ a často na toto téma se svými dětmi hovoří. Téměř tři čtvrtiny žáků (71%) odpovědělo, že se jejich představy o výběru školy shodují s představami rodičů, z toho jen 29% má úplně stejné představy jako rodiče, zatímco zbylých 42% se sice v představách shodují, ale jen částečně.

Z výsledků mého výzkumu také vyplývá, že žáci mají největší zájem o studium na střední škole zakončené maturitní zkouškou (46%). To je ve shodě s výsledky v literatuře (Štubňová, 2011). Zatímco literatura dále uvádí, že zájem o učební obory a gymnázia je téměř srovnatelný, ve výsledcích mého výzkumu se na druhém místě umístila gymnázia (25%) a nejmenší zájem byl o učební obory (13%). Důvodem, proč se na druhém místě objevují gymnázia, je pravděpodobně oblast výzkumného šetření. Výzkum, který jsem prováděla já, byl realizován v Praze, kde mají žáci větší možnost výběru škol a s tím i související vyšší pravděpodobnost přijetí na gymnázia. Výzkum uváděný v literatuře byl naproti tomu prováděn v menším městě nedaleko Prahy, kde není tak široká nabídka středních škol, jako v Praze. Proto žáci v menším městě pravděpodobně volí raději učební obory nebo střední školy s maturitou nežli gymnázia.

Dále z výsledků mého výzkumu plyne, že již na základní škole více jak polovina žáků (56%) uvažuje nad studiem vysoké školy, z čehož 41% si je studiem VŠ jistých, zatímco 15% si jistá není, ale o studiu spíše uvažuje. Na úvahy žáků o studiu na vysoké škole mají patrně vliv i samotní rodiče, respektive jejich vzdělání. Více jak tři čtvrtiny (75%) žáků, jejichž alespoň jeden rodič má vystudovanou vysokou školu, uvažují o možnosti studovat na VŠ. Naopak žáci, jejichž alespoň jeden rodič má pouze základní vzdělání, o VŠ neuvažují, krom jedné výjimky.

Druhá kapitola teoretické části pojednává o hodnotových orientacích žáků základních škol. Výzkum realizovaný Národním institutem dětí a mládeže (Bocan, Maříková, Spálenský, 2011) se ve vztahu k hodnotám zabývá dvěma otázkami: „Co považují děti za důležité?“ a „Čeho by chtěly v životě dosáhnout?“. Oblastí životních aspirací dětí, tedy tím, čeho by chtěly děti dosáhnout, jsem se ve svém výzkumu nezabývala,

proto zde také neuvádím srovnání. Při srovnání se proto zaměřím především na priority žáků. V oblasti životních priorit, tedy v otázce, co považují děti za důležité, se výzkum NIDM zaměřil na celé věkové období základní školy, na věk 6-15 let. Je zřejmé, že šestileté děti budou mít jiné priority než děti patnáctileté. Aby však autoři mohli zaznamenat vývoj a změny priorit žáků základních škol, pokládali vždy stejné otázky, tak aby na ně mohly odpovídat všechny věkové skupiny. Hodnoty, na které jsem se zaměřila ve svém výzkumu já, jsou proto od priorit uváděných NIDM trochu odlišné. Avšak i přesto můžeme při porovnání obou výzkumů zaznamenat jisté podobnosti.

Jestliže se ve výzkumu NIDM zaměříme na kategorii dětí ve věku 13-15 let, dojdeme k závěru, že oba výzkumy se shodují v tom, že rodina je důležitá pro dvě třetiny respondentů. Pokud porovnáme prioritu „pomáhat druhým lidem“ s hodnotou „být někomu užitečný“, zjistíme, že obě jsou důležité pro třetinu dětí. Mírný rozdíl nacházíme u cestování. Zatímco pro respondenty výzkumu NIDM je priorita poznávat svět důležitá pro 46% u nich, v mém výzkumu je důležité poznávat různé země jen pro 40% respondentů.

K velké odlišnosti dochází především v oblasti znalostí a učení. NIDM uvádí, že dobře se učit je důležité pro 41% dětí ve věkovém rozpětí 13-15 let. Výsledky mého šetření ovšem ukazují, že vzdělání chápe jako velmi důležité 72% žáků. Takovýto rozdíl bude pravděpodobně způsoben položením otázky. Zatímco NIDM se zajímá pouze o to, zdali je pro dotazované žáky důležité se dobře učit, dotazník v mém výzkumu se dotazuje na samotné vzdělání. Otázka na prioritu „dobře se učit“ může být chápána především ve vztahu k aktuálnímu školnímu učení, ke známám, tedy zda jsou pro respondenty významné především dobré známky. Oproti tomu otázka na hodnotu „vzdělání“ se nezaměřuje pouze na aktuální školní docházku, ale spíše na dosaženou úroveň budoucího vzdělání. Proto je pravděpodobně mezi oběma výsledky velký rozdíl. Mezi hodnoty, které jsou pro žáky osmých tříd důležité, ale na které se literatura nezaměřuje, patří například samostatnost, životní partner či zdraví. To, že tyto hodnoty mají svůj velký význam, dokazuje i zjištění, že všechny tyto tři hodnoty se od roku 1991 objevují na hodnotovém žebříčku mezi prvními čtyřmi místy, i když pokaždé v jiném pořadí.

Poslední kapitola se věnuje volnočasovým aktivitám dětí. Z literatury (Štursová, Bocan, 2006) vyplývá, že nejčastější volnočasovou aktivitou všedních dnů je sledování televize, kterou realizuje více jak 90% dětí. Výsledky mého výzkumu tuto tezi potvrzují, ačkoli ne v takové míře. Na otázku, jak často sledují respondenti televizi, odpověděly necelé tři čtvrtiny z nich, že ji sledují denně. Pro další časté aktivity, které jsou uvedeny v literatuře (Štursová, Bocan, 2006), jako je například poslech hudby, návštěva kamarádů či internet, bohužel nemáme přímé srovnání. Srovnání nám poskytují sportovní kroužky, které žáci navštěvují. Podle poznatků literatury (Bocan, Maříková, Spálenský, 2011) se věnuje sportovním aktivitám téměř třetina (31%) dětí. Výsledky mého výzkumu ovšem takovýchto čísel nedosahují, respondentů, kteří odpovídali, že chodí do sportovních kroužků, bylo jen 12%. Tak jako už v předchozích případech je tento rozdíl patrně způsoben odlišným věkovým rozmezím srovnávaných výzkumů. Údaje uváděné Štursovou a Bocanem byly zjišťovány u dětí ve věkovém rozmezí 6-15 let, zatímco dotazník mého výzkumu vyplňovali žáci ve věku 13-14 let.

Dalším z důvodů, proč pravděpodobně dochází k poklesu zájmu dětí o sport a k poklesu jeho aktivního provozování, je pravděpodobně i rychlý rozvoj informačních technologií. V současné době má většina dětí vlastní mobilní telefon a počítač se nachází v téměř každé domácnosti. Děti místo toho, aby po příchodu ze školy navštěvovaly sportovní kroužky, spíše usedají k PC a tráví svůj volný čas na internetu hraním her či navštěvují různé sociální sítě, kde si se svými přáteli chatují, sledují jejich fotografie nebo si čtou informace o nich. Ve vztahu ke sportovním kroužkům byl ovšem potvrzen předpoklad, že žáci, jejichž rodiče dosahují vyššího vzdělání, navštěvují sportovní kroužky častěji nežli děti rodičů s nižším vzděláním.

V rámci volnočasových aktivit dětí se výzkum NIDM (Bocan, Maříková, Spálenský, 2011) zabýval také trávením volného času dětí o víkendu. Zaměřil především na aktivity, které děti provozují, zůstávají-li doma s rodiči a nejezdí na chaty, chalupy či návštěvy příbuzných. Přitom výlety na chatu či chalupu byla jedna z odpovědí v mém výzkumu, kterou uvádělo 18% žáků. Porovnání ovšem umožňuje kategorie sportu, kdy výzkum NIDM uvádí, že sportu (mimo kroužky) se věnuje

33% respondentů. V mém výzkumu na otázku „*Popiš co o sobotách a nedělích nejčastěji děláš?*“ odpovídalo pouze 13% žáků, že se věnuje převážně sportu. Další aktivitou, která umožňuje srovnání, jsou kamarádi. NIDM (2011) ve svém výzkumu zjistil, že o víkendu navštěvuje své kamarády 45% dotazovaných. V mém výzkumu uvádělo návštěvu kamarádů nebo trávení volného času venku s kamarády jen 36% žáků, ale stále to bylo nejčastější aktivitou. Rozdíl mezi mým výzkumem a literaturou je pravděpodobně způsoben tím, že v rámci mého dotazníku zařazujeme do kategorizace víkendových aktivit i návštěvy chat a chalup. Někteří žáci, kteří tuto možnost uváděli jako hlavní náplň víkendu, by v případě jinak položené otázky (respektive omezení odpovědí na čas trávený doma a nikoliv na chatách) možná volili aktivitu sportování.

ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo zmapovat změny, ke kterým došlo mezi lety 1991 a 2011 u vzorku žáků navštěvujících předposlední ročník povinné školní docházky. Jedná se o dobu, kdy žáci stojí před rozhodnutím, kam se dále budou ve svém životě ubírat. Musí si zvolit, na jakou střední školu si podají přihlášku, přičemž na takovéto rozhodování má vliv mnoho faktorů.

Ve své práci jsem se zaměřila na pět základních oblastí – rodinu, reakce rodičů na školní ne/úspěch dětí, volbu střední školy, hodnotové preference a volný čas žáků. Zjistila jsem, že za posledních dvacet let došlo k mnoha změnám ve všech zmíněných oblastech. Především se jedná o nárůst počtu rodičů s vysokoškolským vzděláním. V dnešní době má téměř polovina žáků alespoň jednoho rodiče, který vystudoval vysokou školu. S tím také souvisí změna v oblasti zaměstnání, kdy současnou nejčastější profesí otců je „vysokoškolský specialista“, zatímco před dvaceti lety to byla „fyzická práce ve službách“. U matek změnu četností různých profesí nezaznamenáváme, což je zajímavé vzhledem k faktu, že k nárůstu vysokoškolského vzdělání došlo především u matek. Stále nejčastějším povoláním je „úřednice“, ale dochází k mírnému nárůstu povolání „specialistka“, mezi které se mohou řadit i matky s vysokou školou.

Další podstatnou změnou od roku 1991 jsou reakce rodičů na úspěch dětí ve škole. Dříve nejfrekventovanější reakce – pochvala, s postupem času ubývá a je nahrazována odlišnou reakcí – odměnou, kdy vzrůstá především odměna finančními prostředky. Významnou změnu zaznamenáváme také v oblasti pomoci rodičů při školní přípravě žáků. Z výzkumu vyplynulo, že dochází k poklesu účasti rodičů na školní přípravě dětí, s čímž koresponduje též snížení zájmu žáků o pomoc při přípravě do školy.

V oblasti volby střední školy nedochází od roku 1991 ke změnám z pohledu rodičů. Ačkoliv mírně ubývá zájem o učební obory, stále si podle žáků rodiče nejčastěji přejí, aby jejich děti šly studovat střední školy zakončené maturitou. Naopak z pohledu samotných žáků mírné změny zaznamenáváme. Střední škola zakončená maturitní zkouškou je nejčastější volbou následné vzdělávací dráhy, ale zároveň

dochází k nárůstu volby gymnázií. Významným zjištěním je, že na gymnáziu si podávají přihlášky především žáci, jejichž rodiče mají vysokoškolské vzdělání, a tito žáci zároveň ve většině případů (krom jedné výjimky) uvažují i o studiu na vysoké škole.

V oblasti hodnotových preferencí žáků dochází v průběhu dvaceti let též ke změnám. Některé preference ztrácejí postupem času pro žáky svou důležitost, zatímco jiné se stávají významnými. Mezi klesající preference můžeme zařadit „hrdost na svou zem“, „zdravé životní prostředí“ a „život s rodiči ve správné rodině“. Přitom poslední zmíněná preference zaznamenává nejvyšší pokles od roku 2002. Mezi hodnotami se vzrůstající důležitostí se nacházejí tři spolu úzce související hodnoty: „být v životě úspěšný“, „mít hodně peněz“ a „cestování“. Můžeme tedy vidět, že vzrůstají preference především těch hodnot, které se vztahují k samotnému jedinci.

Také při pohledu na hodnotový žebříček v jednotlivých výzkumných šetřeních můžeme zaznamenat také vzrůst a pokles různých preferencí. Zároveň ovšem zaznamenáváme i preference konstantní, které jsou pro žáky v průběhu dvaceti let velmi významné. V hodnotovém žebříčku se tyto preference ve všech třech výzkumných etapách objevovaly mezi prvními čtyřmi místy. Jedná se o preference: „umět se o sebe postarat, být samostatný“, „najít si dobrého životního partnera“ a „zdraví“, kdy preference zahrnující samostatnost se vždy objevila na prvním místě.

Oblast zaměřenou na trávení volného času jsem si rozdělila na dvě části – volný čas trávený s rodiči a volný čas trávený žáky samostatně. Ve volném čase žáků zaznamenáváme výrazný pokles zájmu o čtení knih. Dříve častá odpověď „čtu rád/a“ je nahrazována možností „nebaví mě číst, čtu jen to, co musím do školy“ a ojediněle se objevují i odpovědi „nečtu vůbec“. Dochází také k poklesu sportovních aktivit, a to nejen u sportu provozovaného v rámci organizace, ale celkově veškerého sportu. Dokládá to i otázka zjišťující víkendové aktivity, ve které sport klesl oproti dřívějším rokům téměř na polovinu. Naopak vzrůstající aktivitou se stává počítač a internet, která od roku 1991 trvale vzrůstá.

Aktivity provozované s rodiči byly zaměřeny především na oblast kultury. Dotazník zjišťoval, zda děti navštěvují s rodiči kina, divadla, výstavy soch či obrazů nebo

nějaké sportovní soutěže V této oblasti výrazné změny nezaznamenáváme. Stále nejčastější aktivitou jsou návštěvy kin a nejméně provozovanou aktivitou jsou návštěvy muzea.

V mém výzkumu se mi podařilo zmapovat veškeré oblasti, které jsem si v úvodu vytyčila. Samotný výzkum pro mne byl obohacující nejen vzhledem k zjištěním, která přinesl, ale pomohl mi získat nové zkušenosti jak na rovině profesní, tak v rovině osobní. Profesní zkušenosti se týkají především samotných výzkumných metod (dotazníková šetření a jejich zpracování). Osobní zkušenosti zahrnují překonání rozpaků z pro mne do té doby neznámé role „učitelky“, do které jsem byla v rámci sběru dat postavena, a z navazování kontaktu a komunikace s žáky. Realizovaný výzkum přinesl zajímavá zjištění, a proto doufám, že poslouží jako podklad pro další výzkumy v budoucnosti, zaměřené na toto téma.

LITERATURA

BOCAN, M., MAŘÍKOVÁ, H., SPÁLENSKÝ, A. *Hodnotové orientace dětí ve věku 6-15 let.* [online] 2011 [cit. 27. 5. 2012]. Praha: NIDM. 176 s. Dostupné na:

<http://userfiles.nidm.cz/file/KPZ/KA1-vyzkumy/hodnotove-orientace-deti-ve-veku-6-15-let.pdf>

DOROTÍKOVÁ, S. 1998. *Filosofie hodnot: Problémy lidské existence, poznání a hodnocení.* Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1998. 162 s. ISBN 80-86039-79-X.

FILIPCOVÁ, B. *Člověk, práce, volný čas.* Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1966. 155 s.

GILLERNOVÁ, I. *Společné činnosti rodičů a dětí a styly rodičovské výchovy.* Československá psychologie. 2009, roč. 53, č.4, s. 336-348.

HLAĎO, P. *Vliv sociálního okolí na kariérové rozhodování žáků při přechodu do vyššího sekundárního vzdělávání.* Pedagogické orientace. 2010, roč. 20, č. 3, s.66-81

MPSV. *Národní zpráva o rodině.* [online] 2004. Dostupné na:

http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE. *Čeští žáci po deseti letech.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2004, 241 s. ISBN 80-7290-200-8.

PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE. *"Co se v mládí naučíš--": [zpráva z terénního výzkumu].* Praha: Univerzita Karlova, 2001, 229 s. ISBN 80-729-0046-3.

ŠTECH, S. *Angažovanost rodičů ve školní socializaci dětí.* Pedagogika. 2004, roč. 54, č. 4, s. 374-388

ŠTURSOVÁ, T., BOCAN, M. *Aktuální problémy mladé generace.* [online] 2006 [cit. 19. 5. 2012]. Praha: NIDM, 41 s. Dostupné na <http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1174039212.pdf>

ŠTUBŇOVÁ, M. *Volba další vzdělávací dráhy u žáků devátých ročníků roudnických základních škol*. Praha, 2011. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogické fakulta, Katedra školní a sociální pedagogiky

TRHLÍKOVÁ, J., VOJTĚCH, J., ÚLOVCOVÁ, H. *Rozhodování žáků při volbě vzdělávací cesty a úspěšnost vstupu na trh práce: sonda založená na šetření absolventů středních škol, kteří se zúčastnili jako patnáctiletí výzkumu PISA-2003 a vybraného vzorku jejich zaměstnavatelů*. Praha: NÚOV, 2008

VODÁKOVÁ, J. *Volný čas dětí? Bud' příliš kroužků nebo pasivita*. Rodina a škola. 2011, roč. 57, č. 10, s. 24

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I: [člověk a sociální instituce]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998, 383 s. ISBN 80-717-8269-6.

Výzkum služeb kariérového poradenství a potřeb jeho klientů na základních a středních školách v ČR: souhrnná zpráva. [online] 2003 [cit. 21. 3. 2009]. Praha: NÚOV, 87 s. Dostupné na <http://vzdelavani.unas.cz/zprava.pdf>